

רשימות חוברת יג

בס"ד.

פתח דבר

לקראת כ"ף מנחם-אב, יום ההילולא של כ"ק הרה"ק הרה"ג הרה"ח וכו' המקובל מוהר"ר לוי יצחק ז"ל נ"ע שניאורסאהן, אביו של כ"ק אדמו"ר צוקללה"ה נבג"מ זי"ע — הננו מוציאים לאור חוברת השלש-עשרה מאוצר רשימות כ"ק אדמו"ר שרשם לעצמו — הכוללת:

(א) "הגרלת משניות בע"פ והתחלת ששה סדרי משנה, אסרו חג השבועות תש"ב ברוקלין נ.י.",

(ב) "להתחלת הש"ס" (כנראה שנכתבה לפני תש"ב, ונזכרו בה כמה ענינים שנתבארו באורך ברשימה ד"הגרלת .. והתחלת ששה סדרי משנה .. תש"ב", ומשנה לא זזה ממקומה),

(ג) מענינא דיומא — "נחמו, ש"ת ויש"י".

*

כחוברות האחרונות — מופיעה תחילה רשימת כ"ק אדמו"ר כפי שנעתקה מגכתי"ק, ללא ציוני מראי-מקומות וכו', ובסיומה ולאחרי' (בעמודים נפרדים) באה הרשימה עם פיענוח המשולב בין דברי הרב, כאשר דברי הרב מופיעים באותיות גדולות ומודגשות, וביניהם, באותיות קטנות יותר, בא הפיענוח, תוך כדי עיבוד קל ע"י הוספת תיבות קישור, לפענ"ד, לסייע בהבנת המשך הענין — לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, וכן ציוני מראי מקומות הבאים בשוה"ג.

פשוט, שהפיענוח וכו' שנערך ע"י המו"ל, אינו אלא בדרך אפשר ועל אחריות המו"ל בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי כ"ק אדמו"ר, כנודע.

*

התודה והברכה ל'ועד אגודת חסידי חב"ד העולמי" שהואילו ונתנו העתקה מרשימות אלה על מנת לזכות בהם את הרבים.

*

ויה"ר שתיכף ומיד ממש יקויים היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

מערכת „אוצר החסידים"

ועש"ק נחמו, חמשה עשר באב, ה'תשנ"ה
ברוקלין, נ.י.

הגרלת משניות בע"פ והתחלת שס"מ. אחה"ש תש"ב, ברוקלין, נ.י.

מנהג שנתפשט בכ"מ, שאומרים איזה פלפול בהתחלת מס' ואצ"ל כל שס"מ. מתחילים בהצעת כמה קושיות ומסיימים בהצעת התירושים עליהם.

והנה רבו כמו רבו בדפוס ובכתב על התחלת מס' ברכות הן על דרך הפלפול, ע"ד החילוק וכו', ואין רצוני בזה להוסיף עליהם. אבל מה שלא מצאתי ע"ע הוא התחלה זו בדרך למוד בעבודת ד'. וע"פ מאמר הבעש"ט שמכל דבר יש ללמוד איזה הוראה בעבודה וכ"ש מהתומ"צ אשר סוף דבר הכל נשמע אה"א ירא, ונאמר ויצונו ד' לעשות את כל החה"א ליראה. וכדי להראות שאין זה לחדודי בעלמא, נסיק פה בשקו"ט כל ענין וענין, ונראה איך במילא יתיישבו כמה דקדוקים שדקדקו המפרשים, ונוסף ע"ז יומתקו גם כמה ענינים אשר בלמוד הפשוט אין לעמוד עליהם.

מאמתי קורין את שמע בערבין.

ונקדים מקודם ענין ק"ש. כתבו הראשונים — ר' ישעי' האחרון בהגה' להקדמת פיה"מ — שהתחיל רבי במצות ק"ש כי ענינה הוא יחודו של הק' ולקבל עליו עומ"ש ועול תומ"צ וכו'. וכיד ק"ש א' ב' שבפ"ר יש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו. ולקמן רפ"ב למה קדמה כו' שיקבל עליו עומ"ש ואח"כ יקבל עליו עול מצות, כי קבעומ"ש הוא הקדמה דא"א בלאה"כ לקיים כל התומ"צ, כי אז לא יבוש בפני המלעיגים — שלזה התחיל בטור בתנאי זה כי זהו תנאי קודם המאפשר קיום תומ"צ כדבעי, והדרך הקרוב לזה הוא שויתי ד' לנגדי תמיד — כמ"ש ברמ"א — שזהו אמיתית ענין יחודו שאין ענין זולתו כלל א"ע — ולא יעכבו כל מניעה מפני שנוי הזמן והמקום, ואף אם ידמה לו שדבר קשה הוא, כיון שכבר קבל עליו עול ממה"מ. וכמ"ש בסש"ב ספכ"ה שלכן ציוה מרע"ה לק"ש ב"פ בכ"י לקבל עליו מ"ש במס"נ משום שקיום התומ"צ תלוי בזה.

ולכן גם בפועל מצוה הא' בזמן שנתחייב בה האדם בהכרח בהכנס לשנת היד' היא ג"כ מצות ק"ש — וזהו ג"כ טעם למה שהתחיל ש"ס במצוה זו כמ"ש בתוס' אנשי שם — כי היא הכנה לכל המצות.

ק"ש ביום ובלילה:

והנה משך כל חיי האדם נחלק לב': כשטוב או רע לו. וזהו בין בחיי הגוף בין בחיי הנשמה, ובב' הזמנים שהם בדמיון יום ולילה, נצרך ונזקק להקדמת קעומ"ש דהיינו ק"ש, וזהו שמצותה ביום ובלילה.

בחיי הגוף, יום כשטוב לו בגשמיות ואין חסר דבר, ויכול להיות ח"ו שמנת עבית כשית (דברים), ובהושע (ב' י') והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן גו' וזהב עשו לבעל, ותחת אשר צ"ל חוזק באהוי"ר לד' על אשר הגדיל טובה עמו, הנה יעוז בהותו ויאמר כחי ועוצם ידי עשה, ובוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו וגו'. וצריך לקרות ק"ש ביום שה"א וא"ע, ומסיים בכל מאדך בכל ממונך (ברכות ט' א').

ובלילה, שמזונותיו דחוקים או גם דקדוקי עניות, ר"ל. וכנראה בזמנים אלו, צרות רבות סבבנו כו', עד שמקצר רוח ומעבודה קשה לא שמעו אל מרע"ה. וקשה לו לעמוד בנסיונות, ולא עוד אלא שכל דבר נדמה בעיניו כהר. וצ"ל בנסיון ולקבל עומ"ש במס"נ, ולזכור שא"ע ומפי עליון לא תצא הרעות. ומסיים בכל מאדך כפי' הב' (שם) בכל מדה שהוא מודד לך.

וככהנ"ל נמצא גם בחיי הנפש. יום: שבלי עבודה רבה בא לקיום תומ"צ, ומובן בעיניו שכל ענין תומ"צ זהו תפקידו וא"א לו בלאה"כ, ובלימוד התורה מבין בקל הענין שלומד לאמיתתו ואין שכלו מבולבל. וא"כ יכול לומר בנפשו, שכבר שלם הוא בכל עניניו, ואז יכול לבוא לגסה"ר, ובלימוד התורה לאהבת הנצחון להעמיד על דעתו אף נגד האמת. והעצה היעוצה, כשזכור יזכור כשנגש לעבודתו שהוא עבדו של ממה"מ שגם במלאכיו ישים תהלה, הרי יבין גם במושכל ראשון שלא יצא ידי חובתו כלל, והוא עדיין בתחלת העבודה והעלי'. ואם תהי' יר"ח קודמת לחכמתו חכ' מתקיימת. וכמו שמצינו גבי שאול שהי' כבן שנה שלא חטא מימיו ולא הי' בו דופי (יומא כב:), ולא עוד אלא שזכה למלכות מפני שהי' עניו (תוספתא ברכות פ"ד), ובכ"ז א"ל שמואל שהעיקר הוא לשמוע, אף שאין מקום לזה בשכל אפי' בשכל צ"ג, וכמ"ש שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים (ש"א).

[והשיעור הוא (ט): משיכיר את חברו — יצה"ר — רחוק ד"א — אף שאינו בגופו, כי עצמו כבר בירר [כי בק"ש דיום עסקינן, אלא שבעולם חושך (?)], כ"א בעולם — ויכירנו. וי"ל גם יכיר יכירנו לאחרים, כדרז"ל. עד סוף* ג"ש — מיטב היום, ועי' נדרים מ' ב"ב טז:

(* כהסכמת רוב הפוסקים והמפרשים. ובמלאכת שלמה הביא קצת מהם.

— וג"ש יושב ועוסק בתורה (ע"ז ג:). וכשהוא בצלם א', שזהו פי' יום, גם הוא עושה כן. ואז צ"ל יר"ח שתקדם לחכ', ולא אח"כ. משיכיר בין תכלת ללבן — שמבחין כבר פרטים במצות חו"ג. ור"א מחמיר שעדיין אין זה הבחנה, שזה מתנאי קיומי המצוה, ושייך גם בלילה. אלא אם בתכלת — גבו' — גופא מבחין, היינו בין תכלת דומה לכסה"כ שהנשמות חצובות משם ע"י צמצום דוקא, תכלת, לכרתי שהוא יכרתו שונאינו — גבו' גמורה — (הוריות יב. או"ח תקפג ס"א. ובע"ז י' ע"ב שדר ל' כרתי ופירש"י כלומר א"כ יכרת זרע). — בב"י סנ"ח משיכיר את חברו ותכלת ולבן חד שיעורא, וכ"מ בירוש', ודלא כרשב"א. ובצ"צ על המשניות דאז משיכיר א"ח קודם] —

זילה: שמושקע בעניני הגוף, וכל עניני תומ"צ כבדים עליו, ונ"ל שהזמן והמקום אין מספיקים בידו, עד שגם ענין קל רק בקושי עולה בידו לקיימו, וכמה בטלים יש לפניו תמיד. ואם יבוא בשקו"ט עם היצה"ר וטו"מ, מי יודע מה יהי' סופו. והעצה היחידית היא לזכור שהוא עבד ממה"מ, ועל העבד לעשות רצון אדונו בעול, הן מבין והן לא. ואם מושקע בעניני העוה"ז החומרי, הרי ע"ז ארז"ל דעבדא בהפקירותא ניחא ל' (כתובות יא. גטיין יג. ושם בתוס'). ועי"ז יבוא לקב"ע תומ"צ אח"כ. ושואל במתני' מאימתי קאשב"ע, דכיון דשקוע בצרכי הגוף כ"כ, או שתקפו עליו צרות ואין לו שייכות לענין רוחני ונעלה, איך יבוא לעבודה דקבעמ"ש עד כדי מס"נ דבכל לבבך ובכל נפשך.

והתירוץ: משעה שהכהנים [ול"ק סתם, ופשיטא דרק כהנים אוכלים תרומה. ובצל"ח, דאפי' — או רק — זכרים מותרים לאכול, אף דהוא זמן ק"ש, כי אכילת תרומה מצוה שלכן ביטל ר"ט ת"ת מפ"ו. פסחים עב:]. והעיר מתוד"ה משעה ברכות ב: ומהרש"א] נכנסין [הוסיף מלה זו דבשעת הכניסה אומר ק"ש — תפא"י, והוא סותר להצל"ח. ובהגה' הרא"מ מבראד דהוא לאשמועינן דקאי בהנשלחין חוץ למחנה — זב ומצורע — שצריך כפרה ג"כ ובכ"ז אין כפרתן מעכבתן, דזהו חי' דמתני'. מחוסרי כפרה זב וזבה יולדת ומצורע — כריתות פ"ב מ"א. מצורע נשלח חוץ לג' זב חוץ לב' טמא מת חוץ למחנה שכינה — פסחים סז. ושם. כלים א' ז"ח'] לאכול בתרומתן [ולא תרומת תודה — דמשולחן גבוה קאזכו — דכפרה מעכבת. מלאכת שלמה בשם רמ"ע. שנות אלין]. בהג' בית שאול כ' דצריך ראי' ע"ז עדיין.

כי תוקף הקושיא הוא משני הצדדים, מצד האדם, שהוא נשמה בגוף חומרי וגשמי שנשתקע בסביבה שנמצא בה שאינה של חרדים ויר"ש,

ולפעמים גם א"י לבד, ומצד הענינים שעוסק בהם שהם מגשימים, עד שאפילו על צדיקים, המקיימים בכל דרכיך דעהו כמ"ש ביד אפי' בשעה שאוכל וכו' עובד את ד', ארו"ל (שבת קיח:), דצריך למרק אכו"ש שבמעיהם, וכה"ג אמרו במרע"ה (יומא ד:), ובפרט אם שייך לתאות הגוף שע"פ רוב מהיתר בא לאסור.

והתירוץ והדוגמא ע"ז שהכהנים, שמצד האדם הנה כהן דוגמא שאף שהוא בעל מום, חש"ו וכה"ג הרי בכ"ז בקדושתו הוא, כי כיון שנולד מאהרן ה"ה כהן שנק' שלוחא דרחמנא (), וכן ג"כ כל בני"י שנק' ממלכת כהנים, הרי בתולדה וטבע, אף שנטמא — ככהן דמתני' — ולא עוד אלא שהוא כענין דמצורע דבדד ישב, ונשלח מחוץ לג' מחנות גם מחנ"י, ויש לפעמים שזהו יסורין של אהבה שדוקא שם מקומו לברר, ולפעמים לא (ברכות ה:), שזה מראה שלעולם אפשר ליכנס. ולא עוד אלא שנכנס ואוכל בתרומתן, ענין של קדושה. ואמת יש ענינים צרכי גבוה שא"א להתעסק בהם אם נטמא מקודם כ"א אחרי שהביא קרבנו, והם מדברים שהיו במקדש שצריך לשאול דעת רב ורבי, ולהביא קרבן היינו שמבטל עצמו, שכל המעשים שנעשו בבהמה במקום עשית עמו. וקרבתו הוא דוקא מן המובחר כמש"נ כל חלב לד', ומנו במנחות מאיזה מקומות היו מביאים כבשים קמח יין וכו'. משא"כ תרומה שאין זה בביהמ"ק וגם ממין הרע, הוראה שגם בחטים הרעים ענינים החומריים יש ענין של קדושה, אלא שצריך האדם לקרות שם תרומה עליו ואז נק' ראשית, שזהו המובחר, אבל אין זה כולו לד', רק יחידי סגולה, אלא להיפך צ"ל שירי' ניכרים, אלא שנהפכו מטבל, טב לא, לחולין, שיכולין לאכלם גם על טהרת הקדש.

והנה זמן ק"ש ש"ע פלוגתא בזה. רא"א עד סוף האשמורה הראשונה, כ"ז שהולכים לישן עדיין אבל אין ישנים עוד. הליכה לישן שעושה הכנות להיות ישן. ענין השינה שכחות הפשוטים, דחלק הבהמה שבאדם, המעכל וכו', פועלים ואדרבה עוד בחוזק יותר, משא"כ כחות שאינם פשוטים. בחיי הנפש, שמצד עסקיו, הוא לילה, ועושה הכנות לשינה, ואז צריך לק"ש שקבעמ"ש במס"נ יתן לו כח שתהי' שינתו כדבעי, שלא יעשוק זר כחות הפנימים שבגשמי שלו, שזה נק' מקרה לילה, ויקום בבקר לעבודת ד' ואדרבה ע"י השינה יחליף כח. אבל אם כבר ישן בפו"מ, שרק כחות הפשוטים ערים אצלו, איך יבוא לקבעמ"ש. ולכן דעת ר"א שכבר עבר זמן ק"ש.

וזהו דעת ר"א ששמותי הוא, ופי' (רש"י שבת ירוש') מב"ש,

והוא הי' מהמחמירים בב"ש, שלכן י"א (עיין משנת רב יוסף על המשניות. ובצל"ח מישב דב"ש ס"ל כר"א דאלתה"כ קשה מתוד"ה ביצה לד רע"ב בשם הירוש') שכאן גם דעת ב"ש כחכ' ור"ג, ולכן מחמיר בזה. אבל דעת ר"ג — שהוא הי' נשיא, ולהמנות נשיא הנה אמרז"ל (ש"ר) לענין משה שכשחס על שה שתעתה ה"ז ראי' שיכול להיות נשיא, כי נשיא שהוא ראש לכל בני, הרי עכאו"א צריך למצוא זכות ואופן איך להצילו, ולכן דעתו שכל הלילה, אף שכל העולם ישן כבר, בכ"ז אם אומר ק"ש — היינו שמצדו מוכן לקבעמ"ש, הרי התורה אומרת שעדיין מצוה, ומסייעת בידו שיבואו לפועל כל עניני מצוה זו.

אבל חכ' שהם רוב חכמי ישראל, שכלל הוא שהתורה על הרוב תדבר, וראו שאף שיחידי סגולה, אפשר שגם בכל הלילה יכול לבוא לקבעמ"ש במס"נ, אבל דרך מסוכן הוא, שכיון שהחושך הולך וגדל הרי עבודה זו הולכת וקשה, וסו"ס לא יבוא לקבעמ"ש במס"נ, ובמילא יכול להיות נכשל בעבירה. ולכן אמרו שעכ"פ צ"ל ק"ש כשלא הגיע החשך עד תכליתו — חצות לילה — אבל אם הגיע חצות ועדיין ל"א כבר עבר הזמן.

והנה בד"א שידועים אנו שסכנה לפניו, וצריך להרחיקו מן העבירה, דוקא כ"ז שהי' תלוי בבחירתו, אבל אם מן השמים הורו שבכחו הוא לקבעמ"ש במס"נ גם אח"כ, פשיטא שיכול לק"ש כל הלילה. ולכן אונס, שזהו ענין שאינו בבחירה, הרי גם להפוסקים שגם בדיעבד אין קורא אחר חצות, אבל אונס קורא גם אח"כ, וגם עד נהח"מ כדלקמן ().

וכשרואה אדם בנפשו שעבר חצות — עוצם החשך — ועדיין לא ק"ש, שזהו חולה, מורה המשנה שיהי' מבניו של ר"ג — ולא מורד בת"ח — וצריך לבוא אל הנשיא — חולה ילך לת"ח שבעירו ויבקש עליו רחמים () — והוא ימצא עליו זכות, שאפי' אליבא דרבנן עדיין יכול לק"ש — כמש"פ כמה פוסקים, ועי' בירוש' — ולא עוד אלא שבשעת הדחק כדאי ר"ש — מקור דפני' התורה — לסמוך עליו, והוא קורא עד נהח"מ, שמתחיל להאיר אצלו בתוקף שמש צדקה מרפא בכנפי', היפך חולה, עד שבא לכי שמש ומגן ה"א.

באו"א אפ"ל: מעשה ובאו בניו — וא"כ בודאי עשו כדין — מבית המשתה — וע"פ דין בודאי התחילו מבעוד יום ונמשך בלילה, היינו שהמשיכו יום בלילה. וכשנפסק המשתה ובאו — א"ל לא ק"ש — עסקנו בעניני יום, אור דתומ"צ, אבל לא ק"ש קבמ"ש במס"נ, כי לא

בענין זה עסקו — א"ל אם לא עלה עה"ש — שלילה הוא אצלכם, ה"ז ראי' שעבודתכם אין זה מספיק — וחייבין אתם לקרות.

ולא זו בלבד כו'. בכלל ב' עבודות: ענינים שכולו לד', ולכאורה אין הנאה לגוף בהם. וזהו הקטר חלבים — תענוג — ואיברים — בשר, מותרות — ולכן לכמה מפרשים לא עשו בזה הרחקה — רש"י — כי רחוק הוא בזה מעבירה. ענינים חציו לד' וחציו לכם, וזהו הנאכלים כו', ולכן בזה לד"ה עשו הרחקה. וי"א — רמב"ם — שגם בהקטר כו', דכיון דיש תפיסת אדם כו' יוכל לבוא לגאווה עי"ז גופא כו', כיון שהוא לילה אצלו, ולכן אמרו חכ' עד חצות. ומובן שבנאכלים לב"י ולילה א"צ הרחקה (בתוד"ה להרחיק זבחים נז: שהוא מפני ששקה"ח ניכר), דלא יבוא לעבירה כיון שהוא יום אצלו ומאיר שמש ומגן ד' גו'.

— בצל"ח די"ל דבהקטר ל"א עד חצות דאינו אלא איסור לאו ונותר הוא בכרת וק"ש חמורה — קבעמ"ש.

הגרלת משניות בעל-פה* והתחלת ששה סדרי משנה.
אסרו-חג השבועות תש"ב, ברוקלין, נ.י.

א. מנהג שנתפשט בכ"מ, שאומרים איזה פלפול בהתחלת מסכת, ואצ"ל בהתחלת כל ששה סדרי משנה. והסדר בזה — שמתחילים בהצעת כמה קושיות, ומסיימים בהצעת התירוצים עליהם.

והנה, רבו כמו רבו — בדפוס ובכתב — ענינים שנאמרו ע"י גדולי ישראל על התחלת מסכת ברכות, הן על דרך הפלפול, ע"ד החילוק וכו', ואין רצוני בזה להוסיף עליהם, אבל, מה שלא מצאתי עד עתה הוא — ביאור התחלה זו (דמסכת ברכות) בדרך למוד בעבודת ד'.

והיסוד לזה (למצוא ביאור בתורה בדרך לימוד בעבודת ה') הוא ע"פ מאמר הבעש"ט¹ שמכל דבר (אפילו בעניני העולם) יש ללמוד איזה הוראה בעבודה, וכ"ש מעניני התומ"צ, אשר, "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא"², ונאמר³ "ויצונו ד' לעשות את כל החוקים האלה ליראה", הרי בודאי שיש ללמוד מהם הוראה בעבודה.

וכדי להראות שאין זה (כל הבא לקמן) לחדודי בעלמא — נסיק פה בשקו"ט כל ענין וענין, ונראה איך שע"פ הביאור דלקמן במילא יתיישבו כמה דקדוקים שדקדקו המפרשים, ונוסף על זה, יומתקו גם כמה ענינים אשר בלמוד הפשוט אין לעמוד עליהם.

(* ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ בהתוועדות אחרון של פסח תש"ב ע"ד גודל ההכרח שכל א' ילמוד משניות בעל-פה, ב' או ג' משניות לשבוע, יסד "מחנה ישראל" מחלקה מיוחדת — "חברת משניות בעל פה" — לסדר חלוקת ששה סדרי משנה, ע"פ הגרלה, על מנת שכל א' יחזור בע"פ ב' או ג' משניות לשבוע. ההגרלה הראשונה התקיימה באסרו חג השבועות, ובהודמנות זו ביאר כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ את התועלת הגדולה של חזרת משניות בע"פ, וגודל עבודת ה"מחנה ישראל" בזה (ראה "מבוא" לאגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ו ע' 9-10. וש"נ). וכנראה, שלאח"ז נתכבד גם רבינו — בתור יו"ר ועד הפועל של "מחנה ישראל" — לשאת את דבריו, ורשם לעצמו תוכן דבריו.

(1) הובא ב"היום יום" ט' אייר. וראה כש"ט הוספות סקכ"ד-קכט. וש"נ.

(2) קהלת יב, יג.

(3) ואתחנן ו, כד.

ב. "מאמתי קורין את שמע בערבין".

ונקדים מקודם ענין ק"ש.

כתבו הראשונים — ר' ישעי' האחרון בהגה"ה להקדמת פיה"מ להרמב"ם — שהתחיל רבי במצות ק"ש, כי ענינה הוא יחודו של הקב"ה, ולקבל עליו עול מלכות שמים ועול תומ"צ וכו'.

וביד הל' ק"ש פ"א ה"ב כתב הרמב"ם שבפרשה ראשונה יש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו". ובמסכת ברכות — לקמן רפ"ב: "למה קדמה כו' (פרשת שמע לווה' אם שמוע, כדי) שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות".

וההסברה בזה — כי, קבלת עול מלכות שמים הוא הקדמה דאי-אפשר בלאו הכי לקיים כל התומ"צ, כי, אז לא יבוש בפני המלעיגים,

— ענין עיקרי, שלזה (שלכן) התחיל בטור בתנאי זה (שלא יבוש מפני המלעיגים), כי זהו תנאי קודם המאפשר קיום תומ"צ כדבעי. והדרך הקרוב לבוא לזה הוא "שויתי ד' לנגדי תמיד" — כמ"ש ברמ"א בהתחלת השו"ע — שזהו אמתית ענין יחודו (הענין דק"ש), שאין ענין זולתו כלל, "אין עוד" —

ואז גם לא יעכבו כל מניעה מפני שנוי הזמן והמקום, ואף אם ידמה לו שדבר קשה הוא — כיון שכבר קבל עליו עול מלך מלכי המלכים,

וכמ"ש בספר של בינונים ספכ"ה שלכן ציוה משה רבינו ע"ה לקרות ק"ש ב"פ בכל יום לקבל עליו מלכות שמים במסירת נפש (אף שלכאורה אין צורך בזה שהרי הבטיח להם "פחדכם ומוראכם יתן

4) ושם: "ראשית חכמה יראת ה', על כן ה' סדר רבותינו הקדושים להתחיל סדר המשנה ביחודו של הקב"ה ולקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה והמצות ערב ובקר כו'".

5) כלומר: בנוגע לב' הענינים דק"ש — שמפרש ר' ישעי' האחרון — יחודו של הקב"ה וקבלת עול מלכות שמים ועול תומ"צ, הנה: הענין דיחודו של הקב"ה הובא גם ברמב"ם, והענין דקבלת עול מלכות שמים ועול מצוות נתפרש במשנה רפ"ב דברכות.

ואולי כוונת רבינו להעיר גם שהרמב"ם הזכיר רק הענין דיחוד השם (ואהבתו ותלמודו), ולא הזכיר בפירוש הענין דקבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, ואילו במשנה נזכר רק הענין דקבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, ולא נזכר בפירוש הענין דיחודו ית'.

6) תהלים טז, ח.

7) ואתחנן ד, לה. לט.

ה' וגו' (8) — משום שקיום התומ"צ תלוי בזה שיזכור תמיד ענין הקבלת עול במס"נ כו'.

ולכן, גם בפועל, הנה מצוה הא' (הראשונה) בזמן שנתחייב בה האדם בהכרח בהכנסו לשנת הי"ד, היא ג"כ מצות ק"ש — וזהו ג"כ טעם למה שהתחיל הש"ס במצוה זו, כמ"ש בתוס' אנשי שם⁹ — כי היא הכנה לכל המצות.

ג. ובפרטיות יותר — ישנו החיוב דק"ש ביום ובלילה:

ונקודת הדברים — דהנה משך כל חיי האדם נחלק לב' זמנים שהם בדמיון יום ולילה: כשטוב לו — יום, או כשרע לו — לילה. וזהו (חלוקה הנ"ל היא) בין בחיי הגוף בין בחיי הנשמה.

ובב' הזמנים שהם בדמיון יום ולילה, נצרך ונזקק להקדמת קבלת עול מלכות שמים (כדלקמן), דהיינו ק"ש, וזהו שמצותה ביום ובלילה.

ד. וביאור תוכן הענין דק"ש (קבלת עול מלכות שמים) ביום ובלילה (כשטוב לו או רע לו) — בחיי הגוף:

יום — כשטוב לו בגשמיות, ואין חסר דבר.

ובמצב כזה — יכול להיות ח"ו "שמנת עבית כשית" (כלשון הכתוב בספר דברים¹⁰), וכמ"ש בהושע (ב' י') "והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן גו' וזהב עשו לבעל", ותחת אשר צריך להיות חוזק באהבה ויראה לד' על אשר הגדיל טובה עמו, הנה "יעוז בהותו"¹¹ ויאמר "כחי ועוצם ידי עשה"¹², ו"בוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו וגו'"¹³.

ולכן צריך לקרות ק"ש ביום (כשטוב לו בגשמיות) — שע"ז יונח ויוקבע אצלו שה' אחד ואין עוד, ובמילא נשללת האפשרות לנצל

(8) ס"פ עקב.

(9) ושם: "וי"ל דהטעם שמתחיל התנא במצות ק"ש היא משום דמי שנעשה בר מצוה, בן י"ג שנה ויום א', מצוה הראשונה הבאה אליו בהכרח היא ק"ש של ערבית, בליל השייך ליום שאחר שנת י"ג".

(10) האזינו לב, טו.

(11) תהלים נב, ט ("ויבטח ברוב עשרו יעוז בהוותו").

(12) עקב ח, יז.

(13) תהלים מט, ז.

העושר באופן בלתי-רצוי, ואדרבה כו', כפי שמסיים בק"ש "בכל מאדך"¹⁴, שפירושו "בכל ממונך" (ברכות פ"ט מ"א¹⁵).

ולאידך, צריך לקרות ק"ש גם בלילה — כשרע לו בגשמיות, שמזונותיו דחוקים, או גם דקדוקי עניות¹⁶, רחמנא ליצלן. וכנראה בזמנים אלו, שצרות רבות סבבונו כו'¹⁷, עד שמקצר רוח ומעבודה קשה לא שמעו אל משה רבינו ע"ה¹⁸. וכיון שבמצב כזה קשה לו לעמוד בנסיונות, ולא עוד אלא שכל דבר נדמה בעיניו כהר, לכן צריך לקרות ק"ש — לעמוד בנסיון ולקבל עול מלכות שמים במס"נ, ולזכור שאין עוד, ו"מפי עליון לא תצא הרעות"¹⁹. וכפי שמסיים בק"ש "בכל מאדך" — כפי' הב' (ברכות שם¹⁵) — "בכל מדה שהוא מודד לך", בין מדה טובה בין מדת פורענות (פרש"י).

ה. וככל הנ"ל (שהחיוב דק"ש ביום ובלילה מורה על הצורך בקבעמ"ש הן כשטוב לו והן כשרע לו) נמצא גם בחיי הנפש:

יום — בכללות העבודה — מורה על מצב שגם בלי עבודה רבה בא לקיום תומ"צ, ומובן בעיניו שכל ענין תומ"צ זהו תפקידו, ואי אפשר לו בלאה"כ. ובלמוד התורה — מורה "יום" על לימוד באופן שמבין בקל הענין שלומד לאמיתתו ואין שכלו מבובל.

וא"כ, בהיותו במצב ד"יום", יכול לומר בנפשו, שכבר שלם הוא בכל עניניו, ואז יכול לבוא לגסות הרוח. ובלמוד התורה — יכול לבוא לאהבת הנצחון, להעמיד על דעתו, אף נגד האמת.

והעצה היעוצה — כשזכור יזכור כשנגש לעבודתו שהוא עבדו של מלך מלכי המלכים, שגם "במלאכיו ישים תהלה"²⁰, הרי יבין גם במושכל ראשון שלא יצא ידי חובתו כלל, והוא עדיין בתחלת העבודה והעלי', ובמילא לא יבוא לגסות הרוח. ובלמוד התורה — אם תהי' יראת חטאו קודמת לחכמתו, לא יבוא לאהבת הנצחון כו', ותהי' חכמתו מתקיימת²¹.

(14) ואתחנן ו, ה.

(15) נד, א. — הובא בספרי ופרש"י עה"פ.

(16) ראה עירובין מא, ב.

(17) פיוט "אשמנו מכל עם" — בנוסח הסליחות.

(18) וארא ו, ט.

(19) איכה ג, לח.

(20) איוב ד, יח.

(21) אבות פ"ג מ"ט.

ויתירה מזה — כמו שמצינו גבי שאול שגדלה מעלתו ביותר שהי' כבן שנה שלא חטא מימיו, ולא הי' בו דופי (יומא כב:), ולא עוד אלא שזכה למלכות מפני שהי' עניו (תוספתא ברכות פ"ד²²), היפך הענין דגסות הרוח, ובכל זאת אמר לו שמואל שהעיקר הוא לשמוע (קב"ע), אף שאין מקום לזה בשכל, אפילו בשכל של צדיק גמור (כמו שאול), וכמש"נ "שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים" (ש"א²³), היינו, שקב"ע ("שמוע", "להקשיב") הוא טוב יותר מעבודה שע"פ שכל ("זבח", "חלב אלים"), ולא עוד אלא שלולי הקדמת הקב"ע אין קיום לעבודה שע"פ שכל (שלא יכול להיות "חכמתו מתקיימת" גם אם הוא עניו כו')²⁴ — שבזה מודגש עד כמה נוגע הענין דקבלת עול מלכות שמים גם כשנמצאים במעמד ומצב נעלה, "יום".

ו. [ויש להוסיף בפרטיות יותר בנוגע להתחלת זמן אמירת ק"ש ביום ("מאימתי קורין את שמע בשחרית"), שהשיעור הוא — כדאיתא בגמרא (ט:): בדעת אחרים — "משיראה את חברו רחוק ד' אמות ויכירנו":

(משיכיר את) חברו — רומז על יצה"ר, ומשיראה את היצה"ר רחוק ד' אמות — אף שהיצה"ר אינו בגופו, כי את עצמו כבר בירר [כי בק"ש דיום עסקינן, היינו, שהוא עצמו נמצא במעמד ומצב של יום ואור, אלא שבעולם שורר עדיין חושך (?)], כי אם בעולם (מחוקן הימנו, רחוק ד' אמות²⁵), רק שם נמצא היצה"ר, ושם — יכירנו (להיצה"ר). וזהו התחלת השיעור דק"ש במצב של "יום" בחיי הנפש — כשיכול להבחין ולהכיר היצה"ר.

וי"ל גם שהפירוש ד"יכירנו" הוא ע"ד "יכיר, יכירנו לאחרים", כדרשת רז"ל²⁶, היינו, שזה שמבחין ומכיר את היצה"ר (חברו) שנמצא בריחוק ד' אמות, הוא (בעיקר) בנוגע להפעולה על אחרים (שהרי את עצמו כבר בירר), שגם הם יבחינו ויכירו היצה"ר וידעו להזהר ממנו כו'.

(22) הט"ז: "שאל לא זכה למלכות אלא מפני הענוה".

(23) טו, כב.

(24) ראה גם לקו"ש ח"ג ע' 913 ואילך.

(25) להעיר, ששיעור גופו של אדם הוא ד' אמות (ראה עירובין מח, א. וראה גם הנסמן

בלקו"ש חט"ז ע' 195).

(26) יבמות מז, א. וש"נ (בפירוש הכתוב (תצא כא, יז) "כי את הבכור גו' יכיר").

ונמשך זמנה של ק"ש ביום "עד סוף* ג' שעות" — שאז הוא מיטב היום, ועיין נדרים מ' ב"ב טז: 28 — וג' שעות הקב"ה יושב ועוסק בתורה (ע"ז ג:), וכשהוא במעמד ומצב שנרגש בו היותו "בצלם אלקים" 29 — שזהו פי' יום בחיי הנפש — אזי גם הוא עושה כן (שיושב ועוסק בתורה). ואז צ"ל יראת חטא (קבעמ"ש, ק"ש) שתקדם לחכמה, ולא אח"כ.

ולדעת ת"ק (במשנה שם) השיעור דהתחלת זמן אמירת ק"ש ביום הוא "משיכיר בין תכלת ללבן" — שלא מספיק הכרת היצה"ר, אלא צ"ל במעמד ומצב שמבחינן כבר פרטים במצות³⁰, חסד וגבורה, שזהו התוכן דלבן (חסד) ותכלת (גבורה)³¹.

ור' אליעזר — שפליג על ת"ק וס"ל (במשנה שם) שהשיעור הוא משיכיר "בין תכלת לכרתי" — מחמיר, שעדיין אין זה ("משיכיר בין תכלת ללבן") חשיב הבחנה שיכולה להיות ביום דוקא, כיון שזה (הבחנת פרטי המצוות, חסד וגבורה, לבן ותכלת, הוא) מתנאי קיומי המצוה, ושייך גם במעמד ומצב של לילה. אלא, השיעור דהתחלת היום לדעת ר"א הוא אם בתכלת — גבורה — גופא מבחינן "בין תכלת לכרתי", היינו, בין תכלת דומה לכסא הכבוד³² שהנשמות חצובות משם³³ (אבל) ע"י צמצום דוקא, שזהו"ע תכלת, לכרתי, שהוא יכרתו שונאינו — (לא רק צמצום, אלא) גבורה גמורה (הוריות יב. או"ח תקפג ס"א)³⁴. ובע"ז י' ע"ב "שדר לי' כרתי", ופירש"י "כלומר אם כן יכרת זרעי").

(* כהסכמת רוב הפוסקים והמפרשים. ובמלאכת שלמה הביא קצת מהם²⁷.)

27) הרמב"ם ור"ע ז"ל. ולאחרי שמביא שיש מפרשים עד התחלת שעה שלישית, מסיק: "אבל רוב הפוסקים ז"ל הסכימו עד סוף שעה שלישית".*

28) בנדרים שם: "לא ליסעוד איניש קצירא (לא יבקר את החולה) .. בתלת שעי קדמייתא .. דיומא .. (שאז) רווחא דעתי". ובב"ב שם (הובא בפרש"י נדרים שם): "אידלי יומא אידלי קצירא" (הוגבה השמש, כשהחמה זורחת, מיקל החולי — פרש"י).

29) בראשית א, כד.

30) אולי כנראה הכוונה בשייכות לענין דקבלת עול מצוות שבק"ש.

31) ראה לקו"ת שלח מג, ג. ובכ"מ.

32) ראה מנחות מג, ב. וש"נ.

33) זח"ג כט, רע"ב. וראה בהנסמן בנוצצי זהר לזח"א קיג, א.

34) בהוריות שם: "השתא דאמרת סימנא מילתא היא [לעולם] יהא אדם רגיל למיחזי בריש

(* ראה גם שקו"ט בזה בהציונים של רבינו למכתב אביו — לקוטי לוי"צ אגרות קודש ע' רכה.

— בב"י או"ח סנ"ח איתא שמשיכיר את חברו ותכלת ולבן הם חד שיעורא. וכן משמע בירושלמי³⁵. ודלא כהרשב"א³⁶ שמדבריו משמע דלאו שיעור אחד הם. ובצ"צ על המשניות³⁷ דאז (אם נאמר שאינם שיעור אחד, השיעור ד) משיכיר את חברו קודם].

ז. ועד"ז צריך לקרות ק"ש בלילה:

לילה — מורה שמושקע בעניני הגוף, וכל עניני תומ"צ ככדים עליו, ונראה לו שהזמן והמקום אין מספיקים בידו, עד שגם ענין קל, רק בקושי עולה בידו לקיימו, וכמה בטלים יש לפניו תמיד³⁸.
ובמצב כזה — אם יבוא בשקו"ט עם היצה"ר וטענות ומענות, מי יודע מה יהי' סופו.

ולכן, העצה היחידית היא — לזכור שהוא עבד מלך מלכי המלכים, ועל העבד לעשות רצון אדונו בעול, הן אם הוא מבין והן אם לא.

וגם אם מושקע בעניני העוה"ז החומרי — הרי על זה ארז"ל דעבדא בהפקירותא ניחא לי' (כתובות יא. גטיין יג. ושם בתוס'³⁹), שמזה מוכן שגם אם הוא מושקע בעניני עוה"ז החומרי (בהפקירותא

שתא .. כרתי כו"כ*. ובשו"ע או"ח שם: "יהא אדם רגיל לאכול ברה"ה .. כרתי, יכרתו שונאינו".
(35) ברכות פ"א ה"ב: "מאן דאמר כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ד' אמות ומכירו כמאן דאמר בין תכלת ללבן".

(36) גבי הא ד"אמר אביי לתפילין כאחרים" (ברכות ט, ב) — שכתב: "הקשו אאביי אמאי שבקי' לציצית ונקט תפילין, דאיכא למ"ד .. שמצותן בלילה .. ותירצו דאפשר דזמן ציצית אינו משיראה את חברו אלא משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה".

(37) ברכות פ"א מ"ב. — ושם (לאחר שכתב ש"בירושלמי משמע דאידי ואידי חד שיעורא הוא .. שוב ראיתי בב"י .. שהביא ג"כ הירושלמי הנ"ל .. אלא שכתב שמדברי הרשב"א .. משמע דלאו שיעור אחד הם"): "ויש להבין לפ"ז איזה שיעור קודם, ונראה דשיעור דמשיראה את חברו הוא קודם משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה, כדאמר אינו משיראה כו' אלא משיכיר כו' דמשמע אח"כ", עיי"ש.

(38) ע"ד לשון המשנה (אבות פ"ד מ"י) "יש לך בטלים הרבה כנגדך".

(39) בתוס' שם, שגם לרבנן דפליגי אר' מאיר (בגיטין) ולית להו דבהפקירא ניחא לי', ה"ז רק בעבד שמשועבד ורשות אחרים עליו, שנוח לו השחרור מהשעבוד (אף שעי"ז יתחייב במצוות) יותר מאשר הפקירא, משא"כ גר שאינו משועבד ואין רשות אחרים עליו, מודו רבנן שבהפקירא ניחא לי'. ונמצא, שבנדוד — בנוגע להעבדות להקב"ה — לכו"ע עבדא בהפקירא ניחא לי'.

(* בפרש"י שם: "דהני גדלי לעגל טפי משאר ירקות", היינו, שזהו סימן טוב של צמיחה וגידול. ולכן מציין רבינו גם לשו"ע או"ח, שהסימן הוא ש"יכרתו שונאינו".

ניחא לי), בכחו וביכלתו למלא תפקידו להיות עבד להקב"ה ולעשות רצונו בקבלת עול.

ועי"ז שזוכר שהוא עבד מלך מלכי המלכים ועל העבד לעשות רצון אדונו בקבלת עול — יבוא גם לקבלת עול תומ"צ אח"כ.

ח. ושואל במתני' "מאימתי קורין את שמע בערבית" — דכיון דשקוע בצרכי הגוף כ"כ (ערבית בחיי הנפש), או שתקפו עליו צרות (ערבית בחיי הגוף), ואין לו שייכות לענין רוחני ונעלה, איך יבוא לעבודה דקבלת עול מלכות שמים עד כדי מס"נ דבכל לבבך ובכל נפשך¹⁴?

והתירוץ: משעה שהכהנים

[הכהנים" דייקא, ולא קאמר סתם (משעה שנכנסים לאכול תרומה), וממילא ידעין שמדובר אודות כהנים, שהרי פשיטא דרק כהנים אוכלים תרומה. ובצל"ח כתב, שמדייק "כהנים" לאשמועינן דאפילו — או רק — זכרים (אפילו זכרים ("כהנים") שחייבים בק"ש, ועאכו"כ נשים (כהנות) שפטורות מק"ש, או לאידך גיסא, שכהנות ודאי אסורות, שאף שפטורות מק"ש, הרי חייבות בתפלה, וכן חייבות בזכירת יצי"מ, ולכן אסורות לאכול עד שיאמרו אמת ואמונה, ודוקא כהנים זכרים) מותרים לאכול משטבלו והעריב שמשן, אף דהוא זמן ק"ש, ואסור להתחיל בסעודה עד שיקרא ק"ש תחילה — כי אכילת תרומה מצוה, ודוחה ק"ש, שלכן ביטל רבי טרפון תלמוד תורה מפני זה (מפני אכילת תרומה), כדאיתא בפסחים עב: ⁴⁰. והעיר (הצל"ח) מתוד"ה משעה ברכות ב: (בביאור דברי הברייתא "מאימתי קורין את שמע בערבין משהעני נכנס לאכול פתו במלח"): "תימא עני גופי" מתי יתפלל, דהא אמרת זמן אכילתו היינו זמן ק"ש, וכיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל ברישא כו", ובמהרש"א: "אבל אמתני' דקתני משעה שהכהנים כו', לא תקשי להו דהאיך יאכל אז תרומה דאסור להתחיל בסעודה כו', די"ל דה"ק משעה שהכהנים כו' דהיינו שמותרים לאכול בתרומה ואין להם טומאה עוד, ומיהו ודאי אסירי להתחיל בסעודה משום זמן ק"ש כו", ומסיק הצל"ח, שלדבריו, שהכהנים מותרים לאכול תרומתן אפילו בזמן ק"ש כיון שאכילת תרומה מצוה היא

(40) ושם (סע"ב ואילך): "מעשה בר' טרפון שלא בא אמש (בערב) לביהמ"ד, לשחרית מצאו רבן גמליאל אמר לו מפני מה לא באת אמש לביהמ"ד, אמר לו עבודה עבדתי .. עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת ביהמ"ק".

כעבודה במקדש, אתי שפיר ש"לא הקשו התוס' קושייתן על המשנה, ואין אנו צריכין לדברי מהרש"א כו"י]]

נכנסין

[הוסיף מלה זו ("נכנסין"), שלכאורה מיותרת היא, שהרי הי' יכול לומר משעה שהכהנים אוכלים תרומה, לאשמועינן דבשעת הכניסה (קודם האכילה) אומר ק"ש — כ"כ בתפא"י⁴¹, והוא סותר למ"ש הצ"ח שמותרים לאכול תרומה קודם ק"ש. ובהגהות הרא"מ מבראד כתב⁴² דהוא ("נכנסין") לאשמועינן דקאי בכהנים הנשלחין חוץ למחנה — זב ומצורע — ועל זה קאמר "משעה שהכהנים נכנסין", שקאי על הכניסה משילוחן חוץ למחנה, שעדיין (גם לאחרי שטבלו והעריב שמשן) צריך כפרה ג"כ (ע"י הקרבן שיביאו למחרתו), וקודם שיביא כפרתו אסור הוא לאכול בקדשים⁴³, ובכל זאת אין כפרתן מעכבתן מלאכול בתרומה⁴⁴, דזהו חידושא דמתני' — כדברי הגמרא⁴⁵ (בתירוץ הקושיא "לתני משעת צאת הכוכבים") "מילתא אגב אורחי' קמשמע לן .. דכפרה לא מעכבא .. ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה". (מחוסרי כפרה זב וזבה יולדת ומצורע — כריתות פ"ב מ"א. מצורע נשלח חוץ לג', זב חוץ לב', טמא מת חוץ למחנה שכינה — פסחים סז. ושם. כלים פ"א מ"ז-ח)]

לאכול בתרומתן

[“תרומתן” דייקא, ולא תרומת תודה — דמשולחן גבוה קא זכו⁴⁶ — דבתרומת תודה שהיא אכילת קדשים כפרה מעכבת, ורק

(41) ושם: "והא דלא קאמר משעה שאוכלין, נ"ל דה"ט, דלא תקשי כהן גופי' אימת קרי, להכי אמר נכנסין, דמותר לקרותה מהלך כו"י.

(42) וז"ל: "מדקדיקין המפרשים אמאי תני נכנסין ולא תני מותרין או זכאין, ונראה דהא עיקר כוונת התנא לאשמועינן דאין הכפרה מעכבתן מלאכול בתרומה, ואי תנא מותרין, ה"א דמתני' איירי בטמא טומאה שאין צריכה כפרה, אבל בטומאה שצריך כפרה, כגון זב ומצורע, באמת הכפרה מעכבתן מלאכול בתרומה, ולכך תני נכנסין, להורות שקאי אמצורע שהי' משתלח חוץ לג' מחנות, וביום השביעי אחר הערב שמש המה נכנסין למחנה ישראל, אפ"ה מותרין לאכול בתרומה ואין הכפרה מעכבתן."

(43) רמב"ם הל' פסולי המוקדשין פי"ח הי"ד. ריש הל' מחוסרי כפרה. הל' טומאת צרעת פי"א ה"ב.

(44) ראה לקמן בפנים החילוק בין "תרומתן" לתרומת תודה.

(45) ריש ברכות. — הובא ברע"ב. ושם: "שאם נטמאו הכהנים בטומאה שטהרתן תלוי' בקרבן, כגון זב ומצורע, אין הכפרה מעכבתן וכו'".

(46) ביצה כא, א. וש"נ.

בתרומתן (ששלהם היא) אין כפרה מעכבת (מלאכת שלמה בשם רמ"ע⁴⁷.
שנות אלי⁴⁸. בהג' בית שאול כתב דצריך ראי' על זה עדיין⁴⁹)).

וביאור התירוץ ("משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן") —
כי, תוקף הקושיא (איך יבוא לעבודה דקבלת עול מלכות שמים בהיותו
במצב של "ערבית") הוא משני הצדדים: (א) מצד האדם, שהוא
נשמה בגוף חומרי וגשמי, ומה גם שנשתקע בסביבה שנמצא בה
שאינה של חרדים ויראי שמים, ולפעמים גם בסביבה של
אינם־יהודים לבד, (ב) ומצד הענינים שעוסק בהם, שהם מגשימים,
עד שאפילו על צדיקים, המקיימים "בכל דרכיך דעהו"⁵⁰, כמ"ש
ביד⁵¹ שאפילו בשעה שאוכל וכו' עובד את ד' — הנה גם עליהם
אמרו רז"ל (שבת קיח:): דצריך למרק אכילה ושתי' שבמעיהם, כיון
שגם אצלם נעשית הגשמה ע"י האכילה ושתי', וכה"ג אמרו במשה
רבינו ע"ה (יומא ד:): שגם הוא הוצרך "למרק אכילה ושתי' שבמעיו".
ובפרט אם אינו בדרגת צדיקים שהתעסקותם בענינים גשמיים היא באופן
ש"בכל דרכיך דעהו", אלא הוא שייך לתאות הגוף, שאז מגשימים הם
ביותר, ועד שע"פ רוב מתאוות היתר בא לאיסור⁵².

והתירוץ והדוגמא על זה — "שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן"
— הוא גם (בהתאם להקושיא) משני הצדדים: מצד האדם — "כהנים",
ומצד הענינים שעוסק בהם — "תרומתן", כדלקמן.

47) במלאכת שלמה שם: "ראיתי שכתב הח' השלם הר' מנחם עזרי' .. בספרו סימן א'
שדקדק ג"כ דקתני לתרומתן ולא קתני לתרומה, למימרא דתרומת דגן תירוש ויצהר שהיא
חובה עלינו ודידהון היא, והותרה להם בהערב שמש אע"פ שלא הביאו כפרתן, אבל לא תרומת
הקדשים הבאה מגידר ונידב .. כגון המורם לכהן מחלות תודה וריקיקי נזיר וכן חזה ושוק וזרוע
בשלה מן האיל, דהא שלמים גופייהו ומותר הלחם שבתודה אע"פ שנאכלין לכל אדם כפרה
מעכבתם עכ"ל".

48) ושם: "כי שני תרומות הוא דהיינו תרומת גבולין ותרומת תודה, לכך קתני תרומתן
דהיינו תרומת גבולין ששלהם הוא, ולא תרומת תודה שאינה שלהם אלא משולחן גבוה קא
זכו, ותרומת גבולין אין כפרתו מעכבתו, אבל תרומת תודה כפרתו מעכבתו".

49) ושם: "ומצאתי בשו"ת רמ"ע מפאנו סי' א', שכפי הנראה נתכוין לישב זאת (הדיוק
ד"תרומתן"), וכתב דדוקא בתרומה דדגן תירוש ויצהר שצריך ליתן לכהן הוא דרשאי לאכול
אף מחוסר כפורים, אבל המורם מתודה וחזה ושוק, אסור כל זמן שלא יביאו קרבן, ע"ש.
ולדבריו הי' מיושב קושית התוס' שהקשו דכבר תני במשנה העריב שמשו מותר לאכול
בתרומה, ולפמ"ש הרמ"ע א"ש דאשמעינן כאן דדוקא תרומתן הוא דשרי, ולא המורם מתודה.
אבל גוף דבריו חדשים הם וצריך סעד לתומכו".

50) משלי ג, ו.

51) הל' דעות ספ"ג.

52) ראה קונטרס ומעין בתחלתו (מאמר א"ב). ובכ"מ.

ט. ביאור הדברים:

על הקושיא מצד האדם — התירוץ והדוגמא הוא "שהכהנים", שמצד האדם, הנה כהן הוא דוגמא לכך שאף שהוא בעל מום, חרש שוטה וקטן וכה"ג, הרי בכל זאת בקדושתו הוא, כי, כיון שנולד מאהרן הרי הוא כהן שנקרא שלוחא דרחמנא⁵³, וכן ג"כ כל בני ישראל שנקראו "ממלכת כהנים"⁵⁴, הרי הם בקדושתם בתולדה וטבע, ואף שנטמא — ככהן דמתני' (שהרי במשנתנו מדובר אודות כהנים שנטמאו) — ולא עוד אלא שהוא כענין דמצורע דבדד ישב⁵⁵, ונשלח מחוץ לג' מחנות, גם מחנה ישראל [כנ"ל (ס"ח) בהדיוק ד"נכנסין", דקאי בכהנים הנשלחין חוץ למחנה, ועד למצורע שנשלח חוץ לג' מחנות],

— ולהעיר, שיש לפעמים שזהו (הענין דמצורע, שנשלח מחוץ למחנה) "יסורין של אהבה", דכיון שדוקא שם (מחוץ למחנה) מקומו (של המצורע) לברר, לכן סיבבו מלמעלה שנצטרע, כדי שיצא מחוץ למחנה לברר חלקו בעולם, ולפעמים לא (ברכות ה: 56) —

הרי אח"כ נטהר מטומאתו וטובל ונכנס ("הכהנים נכנסים"), שזה מראה שלעולם — אפילו במצב ירוד ביותר עד שנשלח גם מחוץ למחנה ישראל — אפשר לחזור וליכנס, ולא עוד אלא שנכנס ואוכל בתרומתן — ענין של קדושה.

והן אמת שיש ענינים שהם צרכי גבוה (קרבנות, שמשולחן גבוה קא זכו) שאי אפשר להתעסק בהם (לאכלם) אם נטמא מקודם (גם לאחר שטבל והעריב שמשו), כי אם אחרי שהביא קרבנו [כנ"ל (ס"ח) בהדיוק ד"תרומתן", ולא בתרומת תודה שבזה כפרה מעכבת] — הרי, צרכי גבוה הנ"ל הם מדברים שהיו במקדש, שצריך לשאול דעת רב

(53) יומא יט, סע"א. וש"נ.

(54) יתרו יט, ו.

(55) מצורע יג, מו.

(56) ושם: "א"ר יוחנן נגעים .. אינן יסורים של אהבה .. והתניא כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה .. הא לן והא להו* .. הא בצנעא והא בפרהסיא".

(* ולהעיר מפרש"י: "בא"י שערי חומה מקודשות בה ומצורע טעון שילוח חוצה להן. אין יסורין של אהבה, בבבל שאינן טעונין שילוח הוו מזבח כפרה ויסורין של אהבה" — דלכאורה, אין זה עולה בקנה אחד עם דברי רבינו שתוכן האהבה שביסורים אלה הוא כדי שיוכל לברר במקומו, מחוץ למחנה.

ורבי⁵⁷, ולהביא קרבן, היינו שמבטל עצמו, עי"ז שמתבונן שכל המעשים שנעשו בבהמה הם במקום עשייתם עמו⁵⁸, וקרבן הוא דוקא מן המובחר, כמש"נ⁵⁹ "כל חלב לד'", ומנו במנחות⁶⁰ מאיזה מקומות היו מביאים כבשים קמח יין וכו' — הנה בענינים אלה האמת היא שאינו יכול להתעסק בהיותו מחוסר כפרה; משא"כ בתרומה — שאין זה בביהמ"ק, אלא בגבולין, בכל א"י, וגם ממין הרע (שגם מין הרע חייב בתרומה) — "נכנסין לאכול בתרומתן" גם בהיותם מחוסרי כפרה.

וזוהי ההוראה — ובמילא גם תירוץ על הקושיא מצד הענינים שעוסק בהם שהם מגשימים (כנ"ל ס"ח) — שגם בחטים הרעים, שמורה על ענינים החומריים, יש ענין של קדושה, אלא שצריך האדם לקרות שם תרומה עליו, ואז נקרא ראשית⁶¹, שזהו המובחר, אבל, גם אז אין זה כולו לד' (כי סדר העבודה דכולו לה' שייך רק אצל יחידי סגולה), אלא להיפך, שבתרומה אי אפשר שיהי' כולו לה', שהרי צ"ל "ראשית ששירי' ניכרים" (משא"כ אם אמר כל גרני תרומה לא אמר כלום)⁶², אלא שע"י הפרשת תרומה נהפכו (גם חטים הרעים, שמורה על ענינים החומריים) מטבל, שפירושו טב לא⁶³, לחולין, שיכולין לאכלם גם על טהרת הקדש.

י. והנה, זמן ק"ש של ערבית — פלוגתא בזה — "עד סוף האשמורה הראשונה, דברי ר' אליעזר, וחכמים אומרים עד חצות, רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר":

ר' אליעזר אומר עד סוף האשמורה הראשונה — כל זמן שהולכים לישן⁶⁴ עדיין, אבל אין ישנים עוד. כי: הליכה לישן פירושה

(57) אולי הכוונה שטהרת המצורע היא ע"י הכהן שסומך על דברי החכם (רמב"ם הלי' טומאת צרעת פ"ט ה"ב) — שזהו רב, ובנוגע לענינים רוחניים כו' — רבי. אלא, שענין זה הוא בנוגע לכללות הטהרה מטומאתו ושילוחו מחוץ למחנה, גם לצורך אכילת תרומה, ואילו בנוגע לאכילת קדשים, הרי נוסף על זה שצריך לשאול דעת רב ורבי, צריך גם להביא קרבן כו'.

(58) ראה רמב"ן ויקרא א, ט. ועוד.

(59) ויקרא ג, טז. וראה רמב"ם ריש וסוף הלי' איסורי מזבח.

(60) פרק ט.

(61) כמ"ש (שופטים יח, ד) "ראשית דגנך גו'", "זו תרומה" (פרש"י).

(62) עירובין לז, ב. חולין קלו, ב (ובפרש"י) — הובא בפי' הר"ש לתרומות פ"ד מ"ה.

(63) פיה"מ להרמב"ם ברכות רפ"ז.

(64) ראה פרש"י ד"ה לאו ר"א — ברכות ג, רע"א ("דרבי אליעזר דריש בשכבך זמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב"). וד"ה אי כר"א — שם ד, סע"א ("כל זמן שבני אדם עוסקין לילך ולשכב").

שעושה רק הכנות להיות ישן, ואילו ענין השינה הוא שכחות הפשוטים, דחלק הבהמה שבאדם, כח המעכל וכו', פועלים גם אז, ואדרבה, עוד בחוזק יותר, משא"כ כחות שאינם פשוטים, היותר נעלים, אינם פועלים בעת השינה⁶⁵. וענינו בחיי הנפש — שמצד עסקיו, הוא לילה, ועושה הכנות לשינה, ואז צריך לק"ש — כדי שהענין דקבלת עול מלכות שמים במס"נ (שזהו"ע דק"ש) יתן לו כח שתהי' שינתו כדבעי, שלא יעשוק זר כחות הפנימים שנמצאים בהגשמיות שלו, שזה נקרא מקרה לילה, ויקום בבקר לעבודת ד', ואדרבה ע"י השינה יחליף כח. וכל זה — כשעושה הכנות לשינה, אבל אם כבר ישן בפועל ממש, שרק כחות הפשוטים ערים אצלו — איך יבוא לקבעמ"ש?! ולכן, דעת ר"א שאם כבר ישן בפועל ממש כבר עבר זמן ק"ש.

וזהו דעת ר"א ששמותי הוא, ופירושו (ברש"י שבת⁶⁶ ובירושלמי⁶⁷) שהוא מבית שמאי, ולא עוד אלא שהוא הי' מהמחמירים שבב"ש,

— שלכן יש אומרים (עיי' משנת רב יוסף על המשניות⁶⁸) שכאן גם דעת ב"ש (אינה כר"א שמחמיר יותר מהם, אלא) כחכמים ור"ג (אבל בצל"ח⁶⁹ מישב דב"ש ס"ל כר"א, דאי לא תימא הכי, קשה מתוד"ה ביצה לד רע"ב בשם הירושלמי שמחלפא שיטתייהו דב"ש דהא ר"א שמותי הוא) —

ולכן מחמיר בזה — שאם כבר ישן בפועל ממש, כבר עבר זמן ק"ש.

(65) ראה תו"א לך לך יב, ג. סה"מ תשי"א ע' 9. ובכ"מ.

(66) קל, ב (ד"ה שמותי הוא). וכ"ה בתוס' שם (ד"ה דר"א), ובנדה ז, ב (ד"ה שמותי הוא).

(67) ספ"ט דשביעית, ופ"ה דתרומות ה"ב.

(68) ושם: "לכאורה יש להקשות לפי המבואר בש"ס ובירושלמי .. דר"א שמותי הוא מתלמידי ב"ש, וב"ש סוברים בברכות דף י"א דזמן ק"ש הוא כל הלילה, וע"כ לתרץ דרק חומרא עביד ר"א כב"ש וכו'".

(69) לברכות יא, א. — ושם (על דברי הגמרא בטעם שב"ש לא אמרי כב"ה, ד"א"כ נימא קרא בבקר ובערב כו''): "מזה נראה דב"ש סברי שכל הלילה זמן ק"ש כר"ג, דאי כר"א דהיינו תחלת השכיבה, א"כ איך לכתוב קרא בערב שהוא כל הלילה עד הבוקר". ועל זה מקשה (מביצה) שמחלפא שיטתייהו דב"ש דר"א שמותי הוא, שהרי במשנה שנינו עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר"א, וכאן סבר ב"ש כל הלילה, ומסיק, ש"לפי מ"ש לעיל דכוונת ב"ש ("נימא קרא בבקר ובערב") על פרשת והי' אם שמוע (לאחרי שידעינן זמן ק"ש מפרשה ראשונה) גם זה ניחא, ושפיר סברי ב"ש כר' אליעזר".

אבל דעת ר"ג — כיון שהוא הי' נשיא, וכדי להמנות נשיא הנה אמרו רז"ל (בשמות רבה⁷⁰) לענין משה (הנשיא הראשון) שכשחם על שה שתעתה ה"ז ראי' שיכול להיות נשיא, כי נשיא, שהוא ראש לכל בני ישראל, הרי על כאו"א צריך למצוא זכות ואופן איך להצילו, ולכן דעתו (של ר"ג, נשיא) שזמן ק"ש הוא כל הלילה ("עד שיעלה עמוד השחר"), כלומר, אף שכל העולם ישן כבר, בכל זאת, אם הוא אומר ק"ש — היינו שמצדו מוכן לקבלת עול מלכות שמים, הרי התורה אומרת שעדיין מצוה בדבר, והתורה מסייעת בידו שיבואו לפועל כל עניני מצוה זו.

אבל חכמים, שהם רוב חכמי ישראל, שכלל הוא שהתורה על הרוב תדבר⁷¹, וראו שאף שאצל יחידי סגולה אפשר שגם בכל הלילה יכול לבוא לקבעמ"ש במס"נ, אבל דרך מסוכן הוא, שכיון שהחושך הולך וגדל, הרי עבודה זו הולכת וקשה, וסו"ס לא יבוא לקבעמ"ש במס"נ, ובמילא יכול להיות נכשל בעבירה. ולכן, כדי להרחיק אדם מן העבירה (כסיום המשנה), אמרו, שעכ"פ צריך לומר ק"ש כשלא הגיע החשך עד תכליתו — חצות לילה — אבל אם הגיע חצות ועדיין לא אמר ק"ש, כבר עבר הזמן.

יא. והנה, במה דברים אמורים שיודעים אנו שבליילה (כשהחושך הולך וגדל והעבודה הולכת וקשה) סכנה לפניו שלא יבוא לקבעמ"ש, וצריך להרחיקו מן העבירה עי"ז שיקרא ק"ש עכ"פ עד חצות כשלא הגיע החשך עד תכליתו, אבל אם הגיע חצות ועדיין לא אמר ק"ש כבר עבר הזמן — ה"ז דוקא כל זמן שהי' הדבר תלוי בבחירתו, היינו, שהי' יכול לקרוא ק"ש מקודם לכן, ולא קרא; אבל אם מן השמים הורו שבכחו הוא לקבל עול מלכות שמים במס"נ גם אח"כ (לאחר חצות) — פשיטא שיכול לקרוא ק"ש כל הלילה.

ולכן: אם לא קרא ק"ש קודם חצות בגלל אונס — שזהו ענין שאינו תלוי בבחירה, אלא ענין הבא מלמעלה (כהוראה מן השמים) — הרי, גם להפוסקים שגם בדיעבד אין קורא אחר חצות, אבל אונס קורא גם אח"כ, עד שיעלה עמוד השחר, וגם עד נץ החמה, כדלקמן. וזהו הביאור בהמשך המשנה "מעשה ובאו בניו כו" של רבן גמליאל:

(70) פ"ב, ב.

(71) ראה מו"נ ח"ג פל"ד.

כשרואה אדם בנפשו שעבר חצות — עוצם החשך — ועדיין לא קרא שמע, שזהו מעמד ומצב של "חולה", מורה המשנה שיהי' מ"בניו" של ר"ג — ולא מורד בת"ח⁷², וצריך גם לבוא ("באו בניו") אל הנשיא (ר"ג) — כפי שמצינו שחולה ילך לת"ח שבעירו ויבקש עליו רחמים⁷³ — והוא (הנשיא) ימצא עליו זכות, שאפילו אליבא דרבנן (ס"ל שזמן ק"ש אינו אלא עד חצות) עדיין יכול לקרוא שמע — כמו שפסקו כמה פוסקים⁷⁴, ועיין בירושלמי⁷⁵,

ולא עוד אלא שבשעת הדחק כדאי ר' שמעון — מקור דפנימיות התורה — לסמוך עליו והוא קורא (גם לאחר עילת השחר) עד נץ החמה⁷⁶ — שמתחיל להאיר אצלו בתוקף "שמש צדקה ומרפא בכנפי"⁷⁷, היפך חולה, ועד שבא להדרגא ד"כי שמש ומגן ה' אלקים"⁷⁸.

יב. ובאופן אחר אפ"ל בהביאור ד"מעשה ובאו בניו וכו'":
מעשה ובאו בניו — וכיון שמדובר אודות בניו של ר"ג, א"כ בודאי עשו כדיון,
מבית המשתה — וע"פ דין בודאי התחילו מבעוד יום⁷⁹,
ונמשך המשתה בלילה, היינו שהמשיכו יום בלילה,
וכשנפסק המשתה ובאו — אמרו לו לא קרינו שמע, כלומר,

(72) ראה תניא ספ"ב.

(73) ב"ב קטז, א ("כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים").
(74) ראה מלאכת שלמה כאן: "כ' בחידושי הרשב"א ז"ל מה ששינו כאן מעשה ובאו בניו, לאו למימרא שעשה ר"ג כדבריו ודלא כרבנן, אלא אדרבה, אתא לאשמועינן מדעשה מעשה דלא נחלקו חכמים (על ר"ג) אלא בלכתחילה ומשום סייג, שאילו נחלקו עליו לא הי' עושה מעשה כדבריו".

(75) ושם (פ"א ה"א): "פיסקא מעשה שבאו בניו וכו', ורבין גמליאל פליג על רבנן עבד עובדא כוותי" (ובפ"י מראה הפנים: דפליגי בין לכתחילה ובין בדיעבד) — הובא במלאכת שלמה כאן.

(76) ראה ברכות ח, סע"ב: "רבי שמעון בן יוחי אומר .. פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים ביום, אחת קודם נץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה, ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה". ובהמשך הסוגיא (ט, א): "ההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דברי דר' יהושע בן לוי (וישנו ונרדמו עד לאחר עמוד השחר — פרש"י), אתו לקמי' דריב"ל, אמר, כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק".

(77) מלאכי ג, כ.

(78) תהלים פד, יב.

(79) ראה גם תוס' אנשי שם.

עסקנו בעניני יום, אור דתומ"צ, אבל לא קרינו שמע, קבלת מלכות שמים במס"נ, כי לא בענין זה עסקו,

אמר להם אם לא עלה עמוד השחר — שלילה הוא אצלכם⁸⁰, הרי זה ראי' שעבודתכם בעניני יום, אור דתומ"צ, אין זה מספיק — ולכן חייבין אתם לקרות שמע, לעסוק גם בקבלת מלכות שמים במס"נ.

יג. וממשיך במשנה "ולא זו בלבד כו' הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר, וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר, א"כ למה אמרו חכמים עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה".

ויש לבאר זה בהקדים — בכלל ישנם ב' עבודות:

עבודה הא' — בענינים שכולו לד', ולכאורה אין הנאה לגוף בהם, וזהו "הקטר (שכולו לה', והוא ב) חלבים ואברים": חלבים — תענוג, ואיברים — בשר, עניני מותרות, שכיון שאינם הכרח לקיום הגוף, אינו משתמש בהם להנאת הגוף, אלא מקטירם לה'. ולכן, לכמה מפרשים לא עשו חכמים בזה (בהקטר חלבים ואברים) הרחקה להקדים זמנם עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה — רש"י⁸¹ — כי רחוק הוא בזה (בהענינים שמקטירם לה') מעבירה.

ועבודה הב' — בענינים שחציו לד' וחציו לכם, וזהו "הנאכלים כו'", שאין זה כולו לה' כהקטר חלבים ואברים, אלא גם האדם אוכל מהם (חציו לכם), ויש הנאה לגוף בהם. ולכן בזה (בהנאכלים, כיון יש לגוף הנאה בהם, ובמילא יכול לבוא לידי עבירה) לדברי הכל עשו הרחקה — שאף שמצותן עד שיעלה עמוד השחר, מ"מ אמרו חכמים עד חצות (שאו מגיע החושך עד תכליתו, כנ"ל), כדי להרחיק אדם מן העבירה.

ויש אומרים — רמב"ם⁸² — שגם בהקטר כו' (חלבים ואברים)

(80) כלומר: אף שהמשיכו הגילוי ד"יום" בלילה (כנ"ל), ה"ז באופן שיש "לילה" (שבו נמשך ה"יום"), ולא שהלילה נתבטל.

(81) ד"ה כדי להרחיק. — ושם: "הקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל, ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה".

(82) בפיה"מ (לאחרי שמבאר הקטר חלבים כו' והנאכלין כו'): "אמרו באלו כולם עד חצות .. סייג שלא תרחוק עליו את השעה כו'". וכן פסק ביד (הל' מעשה הקרבנות פ"ד ה"ב): "זבחים שנוק דמם ביום מקטירין אימוריהן בלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכן איברי העולות מקטירין אותן בלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכדי להרחיק מן הפשיעה אמרו חכמים שאין מקטירין האימורין איברי העולה אלא עד חצות הלילה".

אמרו חכמים עד חצות, דכיון דגם בענינים שכולו לה' יש תפיסת אדם כו', יוכל לבוא לגאווה עי"ז גופא כו' (שעבודתו בהם היא באופן שכולו לה'), כיון שנמצא במעמד ומצב שהוא לילה אצלו, ולכן גם בזה אמרו חכמים עד חצות.

ומובן שהרחקה שעשו חכמים לדברי הכל (בהנאכלין) היא רק ב"הנאכלין ליום אחד", כי, בנאכלים לב' ימים ולילה אין צריך הרחקה (בתוד"ה להרחיק זבחים נז: שהוא מפני ששקיעת החמה ניכר⁸³), דלא יבוא לעבירה, כיון שנמצא במעמד ומצב שהוא יום אצלו, ומאיר "שמש ומגן ד' גו'".

— בצל"ח כתב בביאור דעת רש"י די"ל דבהקטר חלבים ואברים לא אמרו חכמים עד חצות, דאינו אלא איסור לאו, ורק בהנאכלין כו' אמרו עד חצות לעשות סייג שלא יבואו לאיסור נותר שהוא בכרת, וכן בק"ש שחמורה היא — שהיא עיקר קבלת עול מלכות שמים — עשו סייג ואמרו עד חצות.

(83) בתוס' שם: "לנאכלין לשני ימים ולילה אחד לא עשו חכמים הרחקה עד חצות, דניכר הוא מתי יהי' שקיעת החמה, אבל בלילה אינו ניכר (עמוד השחר)".

להתחלת הש"ס

תושב"כ מסיים בלמ"ד, ולכן תושבע"פ מתחלת במ"ס, אות תיכף לאח"ז [באותו ענין גופא וזאת הברכה — ברכות]. גם אם נצרף נ"ך שמסיים בדה"י (ב"ב יד:) ג"כ מסיים בלמ"ד. ומסיים בת"ו, "הלכות", שהיא סוף כל האותיות ותושב"כ מתחיל בבי"ת [ולא התחיל באל"ף כי בה מתחיל ארור ()], פי' אם תהי' ההמשכה מאל"ף, כתר, אפשר שתהי' יניקה ח"ו לארור, ולכן התחיל בבית, חכ', ואח"כ אפשר להיות גם אנכי אלף, כי נמשך ההשפעה ע"י החכ' [כללות כל האותיות. התחיל בק"ש. ראשית חכ' יראת ד', בקבלת עומ"ש, וכמ"ש ר' ישעי' האחרון בהג' הקדמת הרמב"ם לפיה"מ.] לכאורה זהו מצוה ראשונה שפוגע בה האדם בהעשותו גדול, ולכן דוקא ק"ש של ערבית. אך צ"ע שתלוי בהבאת ב' שערות]. נרמז במשנה א' כל הסדרים: תרומתן. מאימתי משעה עד. בניו מבית המשתה. להרחיק מן העבירה. הקטר חלבים כל הנאכלים. משעה שהכהנים נכנסים (כהנים שנטמאו. רש"י). מאימתי ל' אימה ראשית חכמה יראת ד'. ועיין שבת (לא:).

ק"ש קבלת עומ"ש ועול מצות (פ"ב מ"א) במס"נ (תניא ספכ"ה). וצ"ל הן בערב, משתשקע אצלו שמש ומגן ד"א, הן בבקר, כי מס"נ למעלה מאהבת כי הוא חייך. וכן בגשמיות, הן בזמן הגלות, הן כשנכנסו לארץ שהבטיח ופחדכם וגו' וכדאיתא בתניא.

כהנים עוסקים במלאכת הקדש, וגם באכו"ש משלחן גבוה קאזכו. כי כולו צ"ל קדש. יושבי אהל. ראשי אלפי ישראל. משא"כ ישראל מתעסק גם בעניני עוה"ז ובכל דרכך דעהו, אלא שמתחיל בק"ש תפלה תורה ואח"כ הולך לעסקיו וכדאיתא או"ח קנ"ה-קנ"ו. ובאמת הרי לד' הארץ ומלואה ורק ע"י ברכה והארץ נתן לבנ"א. והנה צורך האדם בגשמיות נק' בשם קמח, אם אין קמח וכו'. וזהו שמצינו חלוק בין ישראל לכהן בדין מנחה הנעשית בקמח, שישראל השייך לעניני עוה"ז רק הקומץ מקריב, אבל זה מקדיש ומתיר באכילה את השיריים (חולין שנעשו עטה"ק) שגם הם אינם נאכלים אלא לכהנים (בחי' כהן שבכל איש ישראל), אבל לא תאכל חמץ גם השיריים (מנחות ה' ב'), בלא גאווה

כחי ועוצם ידי עשה לי וגו'. משא"כ כהנים נשרפת כליל (מנחות ז א"ב).

עד סוף האשמורה הא' דברי ר"א וחכ"א וכו' רג"א וכו'. ר"א סבר בשכבך זמן שהולכין לישכב ורג"א וחכ' זמן ששוכבין. סתם ר"א הוא ר"א בן הורקנס הגדול (וברש"י שבת קל: ובתוד"ה דרבי שם. ונדה ז: תוד"ה שמותי. ש) הי' מתלמידי ב"ש. ב"ש לחומרא, דוקא שעוד הולכין לשכב אבל מקצתן עוד לא שכבו יש כח לקרות, מל' וקרא ומקבלין, להמשיך בנפשו כח המס"נ. וכ"ז עד סוף האשמורה הא', כי אז חמור נוער (ברכות ג:) חומר הגוף ניעור. כי כששכב הנשמה עולה למע' ולא נשאר אלא קיסטא דחיותא, שלכן שינה א' מס' למיתה (ברכות נו:) ולכן כוח הטומאה שורה, ואין לו כח להמשיך בנפשו כו', כי חולשא דנשמתא תוקפא דגופא, ובמילא חמור, ועיין ערכין פ"ה מ"א שמשקל בשר אדם הוא שוה למשקל בשר חמור וכן עצמות וגידין, חמרא בתקופת תמוז, שמש ומגן ד"א בתקפו, ג"כ קרירא ל"י () , ניעור. ועבר כבר זמן ק"ש. משא"כ רג"א וחכ', קו הימין והאמצעי.

רג"א בעל החוטם מתבקש (תענית כט:). בסה"ד שהוא בר פלוגתא דר"א. בכורות (מד:) שיעור החוטם כאצבע קטנה שביד (כ"פ הרמב"ם והרע"ב ודלא כרש"י). פי' לבעל החוטם דרמ"צ ח"ב (רכד: ירכה:). מב"ב של הלל בר פלוגתא של שמאי.

וימ"ב יום ג' — זרעים. ד' — מועד. ה' — פו"ר נשים. ו' — חטא דעה"ד נזיקין. אח"כ שור שהקריב אדה"ר קדשים (ע"ז ח:). באחד בשבת ישב בגיחון טהרות (פדר"א הובא יל"ש לד') [לכאורה משמע מל' פדר"א דליל שבת הי' אור. משא"כ בע"ז משמע דחשכה הלילה]. ומתחיל ביום ג' אוריין תליתאי (מנחות). עוי"ל: אלמלא חטאו אבותינו לא הי' אלא ה' ח"ת ויהושע (גדרים כב:) [אבל לכאורה ממעט רק הנשאר מכד' ספרים], וא"כ עיקר תושבע"פ אחר חלוקת מ"ת ומ"ע וי"א גיהנם () ביום ב'. ויום א' רק טוב נא' בו בריאה.

תושב"כ ברמז ובקיצור נמרץ, שבע"פ בא לפרש, שלכן נמשלו לאו"א, מוסר אביך תורת אמך () , כמו שבטיפת האב ישנו מקור על

כל איברי הולד, וכידוע שאין אבר בלא עצם () ועצמות מן האב (נדה) [לעיין מהא דיסוד הוא בשר בלא עצם]. אבל אין זה אלא תורה אחת. ולרמז ע"ז תושב"כ מסיימת בלמ"ד, כנ"ל, ושבע"פ מתחלת במ"ם.

להתחלת הש"ס

תושב"כ מסיים בלמ"ד ("לעיני כל ישראל"), וגם אם נצרף לתושב"כ נ"ך שמסיים בדברי הימים (ב"ב יד:) — ג"כ מסיים בלמ"ד ("ויעל"). ולכן תושבע"פ מתחלת במ"ם ("מאימתי") — אות תיכף לאח"ז [ובאותו ענין גופא: סיום תושב"כ — בפרשת וזאת הברכה, והתחלת תושבע"פ — מסכת ברכות].

ותושבע"פ מסיים בת"ו — "הלכות" ("א"ת הליכות אלא הלכות") — שהיא סוף כל האותיות, ותושב"כ מתחיל בבי"ת ("בראשית") [ולא התחיל באל"ף כי בה מתחיל ארור². ויש לומר שע"י ההתחלה בבי"ת נעשה גם האל"ף כדבעי (השלילה דארור) — כי, הפירוש בזה שלא התחיל באל"ף שבה מתחיל ארור, הוא, שאם תהי' התחלת ההמשכה מאל"ף, כתר, אפשר שתהי' יניקה ח"ו ללעו"ז שהו"ע דארור, ולכן התחיל בבי"ת, חכמה, ואח"כ (לאחרי שישנה ההתחלה בבי"ת) אפשר להיות גם אנכי, אלף, המשכת הכתר, ללא חשש יניקה ללעו"ז, כי נמשך ההשפעה ע"י החכמה³], ונמצא, שסיום תושבע"פ (ת"ו, סוף כל האותיות) והתחלת תושב"כ (בי"ת, ובאופן שכולל גם המשכת האל"ף, התחלת כל האותיות) הם כללות כל האותיות.

התחיל הש"ס בק"ש — ע"פ מ"ש "ראשית חכמה יראת ד'", היינו, שהתחלת לימוד התורה צ"ל בקבלת עול מלכות שמים, יראת ה', שזהו"ע דק"ש, וכמ"ש ר' ישעי' האחרון בהגה"ה להקדמת הרמב"ם לפיה"מ.

[לכאורה זהו (ק"ש) מצוה ראשונה שפוגע בה האדם בהעשותו גדול, ולכן דוקא ק"ש של ערבית — בלילה השייך ליום שלאחרי שנשלמו לו י"ג שנה⁵. אך צ"ע, שהרי דין גדלות תלוי (לא בהשלימות

(1) ראה גם לקמן ע' 37.

(2) ראה ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א (קרוב לסופה). זהו ר"פ ויגש (רה, ב). ועוד.

(3) ראה ספר הערכים חב"ד מערכת אותיות אות אל"ף (ע' צח-ט). וש"נ.

(4) תהלים קיא, יו"ד.

(5) כמ"ש בתוס' אנשי שם (כנ"ל ע' 11).

די"ג שנה, אלא) בהבאת ב' שערות⁶, ואם הביא ב' שערות באמצע היום, נעשה גדול באמצע היום, כך, שלכאורה אין הכרח שהמצוה הראשונה שיפגע בה בהעשותו גדול תהי' ק"ש של ערבית].

נרמז במשנה הא' (הראשונה) שבש"ס כל הששה סדרים: "תרומתן" — סדר זרעים. "מאימתי .. משעה .. עד" (זמן) — סדר מועד (מועד — מלשון זמן). "בניו מבית המשתה" (סעודת נישואין) — סדר נשים. "להרחיק מן העבירה" — סדר נזיקין. "הקטר חלבים .. כל הנאכלים" — סדר קדשים. "משעה שהכהנים נכנסים" — כהנים שנטמאו. רש"י — סדר טהרות⁷.

"מאימתי" — לשון אימה⁸, "ראשית חכמה יראת ד'". ועייני שבת (לא: 9).

ק"ש — ענינה קבלת עול מלכות שמים ועול מצות (ברכות פ"ב

(6) ראה אנציק' ע' גדול ע' קמא-ב. וש"נ.

(7) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות תשי"א ח"א ריש ע' 129.

(8) סה"מ תשי" ע' 138. סה"ש תש"ד ע' 66.

(9) ושם (ובפרש"י): "אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (יראת שמים דומה לפתחים חיצונים שדרך להם נכנסים לפנימיים, כך אם ירא שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות), בהי עייל" (באיזה פתח נכנס לפתוח את הפנימיים), היינו, שהיראה היא "מפתחות חיצוניות" לתורה — ע"ד "ראשית חכמה יראת ה'".

ואולי כוונת רבינו גם להמשך הסוגיא: "מכריז רבי ינאי חבל על דלית לי דרתא ותרעא לדרתא עביד", שמזה משמע להיפך, שהתורה היא השער ליכנס ליראה שהיא בדוגמת הבית (ראה פי' הרי"ף לע"י שם).

ועד"ז בהמשך הסוגיא, שר' אלעזר אמר ש"גבר דחיל חטאין" הוא שבת גדול יותר מ"בר אוריין", "דא"ר יוחנן משום ר' אלעזר אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו', וכתוב ויאמר לאדם הן יראת ה' (יחידה היא היראה בעולם) היא חכמה וגו', שכן בלשון יוני קורין לאחת הן".

ועל זה כותב רבינו "ועיין שבת" — שמהסוגיא דשבת משמע שיש יראה שהיא בבחינת "מפתחות חיצוניות" והקדמה לתורה, ע"ד מ"ש "ראשית חכמה יראת ה'", ויש יראה נעלית יותר שעלי' נאמר "הן יראת ה' היא חכמה", ועד שהתורה נקראת אצלה תרעא לדרתא (ראה תניא פכ"ג. פמ"ג).

מ"א¹⁰) במסירת נפש (תניא ספכ"ה¹¹).

וזה צריך להיות הן בערב, משתשקע אצלו "שמש ומגן ד' אלקים"¹², דכיון שלא מאיר אצלו "שמש ה'", ודאי שאין דרך אחרת לעבודת ה' מלבד קב"ע במס"נ, והן בבקר, כשמאיר אצלו שמש ה', כי, מס"נ היא למעלה מאהבת כי הוא חייך נכמ"ש¹³ "לאהבה את ה' גו' כי הוא חייך", "פי' כי הוא חייך, היינו נתינת טעם .. לאהבה .. מפני שהוא חייך .. אך אהבה זו שנמשכה מן הטעם, כי הוא חייך, לא נק' עדיין מס"נ .. למעלה מן הטעם והדעת"¹⁴], ולכן, גם בהיותו במעמד ומצב שמאיר אצלו שמש ה', ונרגשת אצלו האהבה לה' מפני ש"הוא חייך", צריך להיות אצלו גם ענין המס"נ שלמעלה מזה, שזהו"ע דק"ש.

וכן הוא בנוגע לערב ובקר ביחס לגשמיות (נוסף על האמור לעיל בפירוש ערב ובקר ברוחניות, ביחס להגילוי ד"שמש ה'") — שהענין דקבעמ"ש במס"נ צ"ל הן בזמן הגלות, שישנם קשיים וכו' גם בגשמיות (ערב), שלכן זקוקים למס"נ כדי לעמוד בנסיונות וכו', והן כשנכנסו לארץ, שהבטיח להם משה "פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו'"¹⁵, מצב טוב בגשמיות (בוקר) — גם אז יש צורך בהקדמת הקבעמ"ש במס"נ, וכדאיתא בתניא (שם) ש"צוה משה רבינו ע"ה .. לדור שנכנסו לארץ לקרות ק"ש .. לקבל עליו מלכות שמים במסירת נפש", "אף שהבטיח להם פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו'" — "משום שקיום התורה ומצוותי' תלוי בזה שיזכור תמיד ענין מסירת נפשו לה' על יחודו .. כי בזה יוכל לעמוד נגד יצרו לנצחו כו'".

"מאימתי קורין את שמע כו' משעה שהכהנים כו'":

כהנים — עוסקים במלאכת הקדש (עבודה בביהמ"ק), ולא עוד אלא שגם באכילתם ושתייתם — משלחן גבוה קא זכו¹⁶, כי כולו

10) ושם: "למה קדמה פרשת שמע לוה"י אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (שמע), ואחר כך מקבל עליו עול מצות" (וה"י אם שמוע).

11) "לקרות ק"ש .. לקבל עליו מלכות שמים במסירת נפש".

12) תהלים פד, יב.

13) נצבים ל, כ.

14) תו"א שמות נב, סע"ד ואילך.

15) ס"פ עקב.

16) ביצה כא, א. וש"נ.

צ"ל קדש. ורומז על יושבי אהל, ועד לראשי אלפי ישראל, שעבודתם היא באופן שכולו קודש. משא"כ ישראל — שמתעסק גם בעניני עוה"ז, אם כי באופן ש"בכל דרכיך דעהו"¹⁷, אלא שמתחיל עבודתו בק"ש, תפלה, תורה, ואח"כ הולך לעסקיו, וכדאיתא בשו"ע או"ח סי' קנ"ה-קנ"ו.

וזהו הרמז בהשייכות דזמן ק"ש לכהנים — שהתחלת העבודה דכל ישראל בק"ש צריכה להיות כמו עבודת הכהנים, כולו קודש (ועי"ז תהי' גם התעסקותם של כל ישראל בעניני עוה"ז — לאחרי התחלת העבודה בעניני קדושה — כדבעי למהוי, "בכל דרכיך דעהו").

ולא עוד אלא שגם ההתעסקות בעניני עוה"ז (לאחרי הקדמת העבודה בעניני קדושה) היא מתוך ידיעה שבאמת הרי ל"ד' הארץ ומלואה"¹⁸, שמצד זה אין להתעסק בעניני עוה"ז ולהנות מהם¹⁹, כי אם בעניני קדושה בלבד (כולו קודש, כמו כהנים), ורק ע"י ברכה — שזהו תוכן המסכת כולה — נעשה "והארץ נתן לבני אדם"²⁰.

והנה, צורך האדם בגשמיות (שבשביל זה עוסקים ישראל גם בעניני עוה"ז) נקרא בשם קמח, כמאמר²¹ "אם אין קמח וכו'".

וזהו שמצינו חלוק בין ישראל שעוסק גם בעניני עוה"ז לכהן שכולו קדש — בדין מנחה הנעשית בקמח (שמורה על עניני עוה"ז):

שישראל, השייך לעניני עוה"ז, מביא מנחה — רק הקומץ מקריב, ואילו רוב הקמח (שמורה על הצרכים הגשמיים, כללות ההתעסקות בעניני עוה"ז) אינו קרב על המזבח, אבל, זה (הקומץ שקרב על המזבח) מקדיש ומתיר באכילה את השיריים (שגם הענינים הגשמיים שאינם קרבים על המזבח מתעלים להיות חולין שנעשו על טהרת הקודש — ע"ד האמור לעיל שע"י התחלת העבודה בק"ש נעשית ההתעסקות בעניני עוה"ז באופן ש"בכל דרכיך דעהו"), שגם הם (השיריים שאינם קרבים) אינם נאכלים אלא לכהנים (בחי' כהן שבכל איש ישראל), אבל (אף שנאכלים, להיותם חולין שנעשו על טהרת

(17) משלי ג, ו.

(18) תהלים כד, א.

(19) ראה ברכות לה, סע"א: "כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים, שנאמר לה' הארץ ומלואה".

(20) שם קטו, טז. וראה ברכות שם, ש"הארץ נתן לבני אדם" הוא "לאחר ברכה".

(21) אבות פ"ג מי"ז.

הקודש, מ"מ) לא תאכל חמץ²² — גם השיריים (מנחות פ"ה מ"ב²³) — שההתעסקות בעניני עוה"ז צריכה להיות בלא גאווה, שלילת ההרגש ד"כחי ועוצם ידי עשה לי וגו'²⁴.

משא"כ כהנים (שכולו קודש) שמביאים מנחה — קרב על המזבח לא רק הקומץ, אלא נשרפת כליל (מנחות פ"ז מ"א-ב²⁵).

"עד סוף האשמורה הא', דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים וכו', רבן גמליאל אומר וכו'":

וביאור פלוגתתם — שר"א סבר "בשכבך" זמן התחלת שכיבה שהולכין לישכב זה קודם וזה מאוחר (שזהו עד סוף האשמורה הראשונה), ור"ג וחכמים סברי זמן ששוכבין (כל זמן שכיבה), דהיינו כל הלילה (אלא שחכמים עשו סייג לדבר אמרו עד חצות, ור"ג לית לי' ההוא סייג)²⁶.

ובטעם פלוגתתם — יש לומר:

סתם ר"א הוא ר"א בן הורקנס הגדול²⁷ (וברש"י שבת קל: ובתוד"ה דרבי שם. ונדה ז: תוד"ה שמותי. ש) הי' מתלמידי בית שמאי. וכיון שב"ש לחומרא, לכן ס"ל שדוקא בשעה שעוד הולכין לשכב, אבל מקצתן עוד לא שכבו, אזי יש כח לקרות — מלשון "וקרא זה אל זה²⁸", שתרגומו "ומקבלין דין מן דין", שהוא ע"י המשכה שממשיכים זה לזה וכל אחד מקבל המשכה זו²⁹, ועד"ז בנדו"ד בפירוש קריאת שמע שהוא מלשון המשכה — להמשיך בנפשו כח המס"נ. וכל זה אפשרי רק עד סוף האשמורה הא' — כי אז חמור נוער

(22) ויקרא ב, יא ("לא תעשה חמץ") צו ו, יו"ד ("לא תאפה חמץ").

(23) ושם: "החמיצו שירי' עובר בלא תעשה, שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ".

(24) עקב ח, יז.

(25) ושם: "ואלו מנחות נקמצות ושיריהן לכהנים מנחת הסולת וכו' ומנחת חוטא ומנחת קנאות. ר"ש אומר מנחת חוטא של כהנים נקמצת וקומץ קרב לעצמו ושירים קרבים לעצמן" (מ"א). "מנחת כהנים ומנחת כהן משיח כו' למזבח ואין בהן לכהנים" (מ"ב).

(26) פרש"י ברכות ג, א.

(27) ראה סדה"ד בערכו.

(28) ישעי' ו, ג.

(29) לקו"ת ויקרא א, ב. ובכ"מ.

(ברכות ג' 30), היינו, שחומר הגוף (שנקרא "חמור" 31) נייעור, כל, בסוף האשמורה הראשונה כבר שוכבין בפועל (לא רק הולכין לישכב), וכששכב, הנשמה עולה למעלה, ולא נשאר אלא קיסטא דחיותא 32, שלכן שינה א' מס' למיתה (ברכות נז:), ולכן כוח הטומאה שורה 33, ובמצב כזה אין לו כח להמשיך בנפשו כו' (כח המס"נ, הענין דק"ש), כי חולשא דנשמתא שבעת השינה, שהנשמה עולה למעלה ולא נשאר ממנה בהגוף אלא קיסטא דחיותא בלבד, ה"ז תוקפא דגופא 34, ובמילא, חמור — שקאי על חומר הגוף, ועיין ערכין פ"ה מ"א שמשקל בשר אדם הוא שוה למשקל בשר חמור וכן עצמות וגידין 35, ועליו נאמר שחמרא אפילו בתקופת תמוז, ש"שמש ומגן ד' אלקים" מאיר בתקפו, ג"כ קרירא לי' 36 — נייעור. ולכן, בסוף האשמורה הראשונה, כשחומר הגוף נייעור, עבר כבר זמן ק"ש, שאין לו כח להמשיך כח המס"נ.

משא"כ ר"ג וחכמים, קו הימין (ר"ג 37) והאמצעי (חכמים) — אינם מחמירים כר"א (מתלמידי ב"ש, קו השמאל), וס"ל שגם בזמן ששוכבין יש כח לקרות שמע, להמשיך כח המס"נ כו', אלא שר"ג, קו הימין, ס"ל שזמן ק"ש הוא כל הלילה (עד שיעלה עמוד השחר), וחכמים, קו האמצעי, אינם מחמירים כר"א, אבל אינם מקילים כר"ג, ולכן ס"ל שזמן ק"ש נמשך רק עד חצות.

ר"ג — בסה"ד 38 הובא שהוא בר פלוגתא דר"א. ולהעיר, שהוא מבני בניו של הלל, בר פלוגתא של שמאי, ולכן ס"ל — לקולא — שזמן ק"ש הוא כל הלילה.

(30) ושם: "שלש משמרות הוי הלילה .. משמרה ראשונה חמור נוער".

(31) ראה "היום יום" כח שבט. כש"ט הוספות ס"ז. וש"נ.

(32) ראה זח"א פג, א.

(33) ראה שו"ע אדה"ו או"ח (מהדו"ב) ס"ד ס"א.

(34) ראה זח"א קמ, ב. קפ, ב. סה"מ תש"ט ס"ע 63.

(35) ושם (יט, א) ובפרש"י: "האומר .. משקל ידי עלי, רבי יהודה אומר ממלא חבית מים ומכניסה (לתוכו) עד מרפיקו (וכשמכניסה יוצאין המים, וכשמוציאה נמצאת חסירה), ושוקל מבשר חמור ועצמות וגידין (שמשקל בשר חמור כמשקל בשר אדם, ויהיו באותו בשר גידין ועצמות לפי מה שיש ביד, לפי שאין משקל עצמות וגידין שוה למשקל בשר) ונותן לתוכה עד שתתמלא" (דהשתא איכא נפח כשיעור ידו, וכפי אותו משקל יתן).

(36) שבת נג, א.

(37) ראה לקמן שר"ג הוא מבני בניו של הלל (קו הימין), בר פלוגתא של שמאי (קו השמאל). וראה לקוטי לוי"צ על מחז"ל ע' קס ש"רבן גמליאל שמו מורה על בחי' חסדים, כי פירושו הוא גמלי אל, והוא בחי' מה שאל עליון גומל חסדים טובים .. כי שם אל הוא בחסד".

ושם, ש"יש ג' דעות בסוף זמן ק"ש דערבית, שהם לנגד הג' קוין, עיי"ש.

(38) בערכו (ר"ג דיבנה — אות ב').

נאמר עליו "בעל החוטם מתבקש" (תענית כט³⁹). בככורות (מד⁴⁰) איתא ששיעור החוטם כאצבע קטנה שביד (כן פירשו הרמב"ם והרע"ב, ודלא כרש"י⁴⁰). פי' לבעל החוטם — דרמ"צ ח"ב (רכד: רכה:)⁴¹.

ו' ימי בראשית הם כנגד ו' סדרי משנה: יום ג' — שנאמר בו⁴² "תדשא הארץ גו' זרע גו'" — כנגד סדר זרעים. יום ד' — שנאמר בו⁴³ "יהי מאורות גו' והיו גו' ולמועדים" — כנגד סדר מועד. יום ה' — שנאמר בו⁴⁴ "פרו ורבו" — כנגד סדר נשים. יום ו' — שבו הי' חטא דעץ הדעת — כנגד סדר נזיקין. אח"כ (יום השבת) שור שהקריב אדה"ר (ע"ז ח⁴⁵) — כנגד סדר קדשים. באחד בשבת ישב אדה"ר

(39) ושם: "נגזרה גזירה על רבן גמליאל . . בא אדון אחד ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש, בעל החוטם מתבקש וכו'". ובפרש"י: "בעל החוטם — בעל קומה וצורה. ל"א גדול הדור". ובפרש"י לע"י שם: "מה חוטם מיפה את הפרצוף כך הוא מיפה את דורו, כלומר, קצין שבדורו". ובחדא"ג מהרש"א: "דימה את ר"ג שהי' ראש ונשיא, שכולן תלוין בו, לאבר החוטם שהוא למעלה בראש וחיות הדם תלוי בו, כמ"ש פרק יום הכפורים (יומא פה, א) מדכתיב ויפח באפיו נשמת גו'".

(40) בככורות שם (במשנה): "חוטמו גדול מאבריו או קטן מאבריו (ובגמרא שם: "תנא כאצבע קטנה") . . הרי זה מום". ובפיה"מ להרמב"ם (וכן פסק בהל' ביאת מקדש פ"ח ה"ז): "שצריך להיות אברי גופו משוערים כשיעור הראוי לשיעור גופו . . ושיעור חוטמו אמרו שהוא כשיעור אצבע קטן שבידו, לפי שחוטמו השווה באבריו הוא כאורך אצבע קטנה של יד, ואם הי' ארוך מכן או קצר מכן, הרי זה מום" (וכ"ה בפי' הרע"ב). אבל בפרש"י ד"ה כאצבע קטנה: "אם חוטמו גדול לפי שאר אבריו יותר מדאי כשיעור רוחב אצבע קטנה הוי מום, והיכי משערינן לי' מודדין חוטמו לחוטם בני אדם הארוכין בגופן כמוהו".

ואולי כוונת רבינו שהתואר "בעל החוטם" — ששיעורו דהחוטם כאצבע קטנה שביד — מורה על מיעוט החומר, היפך בתכלית דחמור נוער.

(41) נדפס ביהל אור ס"ע תרסח ואילך. — ואולי כוונת רבינו להמבואר שם בפירוש דברי הזהר (ח"ג קל, סע"ב) "לבעל החוטם אני מתפלל", ש"בעל החוטם" קאי על בחי' אריך אנפין שאין מעשה התחתונים מהפכין אותו מבחי' חיין וחיין דחיין, ואין החטא תופס מקום וכו'. ולכן, ס"ל לר"ג — שנקרא בעל החוטם — שגם במצב ירוד דחמור נוער אפשר לקרוא ק"ש כו'.

(42) בראשית א, יא.

(43) שם, יד.

(44) שם, כב.

(45) ושם: "יום שנברא בו אדם הראשון (יום ו'), כיון ששקעה עליו חמה, אמר אוי לי שבשביל ססרחתי עולם חשון בעדי . . כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא עמד והקריב שור כו'".

בגיחון (פדר"א⁴⁶ הובא ביל"ש בראשית רמז לד') — כנגד סדר טהרות⁴⁷.

[ולהעיר — בדרך אגב — שלכאורה משמע מלשון פדר"א⁴⁸ דבלייל שבת הי' אור, משא"כ בע"ז⁴⁹ משמע דחשכה הלילה].
ועפ"ז יש לבאר הטעם שמתחיל הש"ס בסדר זרעים — ביום ג' — אוריין תליתאי (ראה מנחות⁵⁰).

ועוד י"ל בביאור הטעם שמתחיל בסדר זרעים — יום ג':
אלמלא חטאו אבותינו לא הי' אלא ה' חומשי תורה ויהושע (נדרים כב:), ולא תושבע"פ [אבל לכאורה ממעט רק הנשאר מכד' ספרים, ולא בא למעט תושבע"פ]. וא"כ, עיקר תושבע"פ שניתוספה מצד החטא, שייכת רק אחר שהיתה חלוקת מים תחתונים ומים עליונים ("ויעש אלקים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע"⁵¹), שלכן לא נאמר בו כי טוב, מפני שבו נבראת מחלוקת, וי"א שזה שלא נאמר בו כי טוב הוא מפני שבו נבראת גיהנם⁵² — שכל זה הי' ביום ב' (ואילו ביום א' רק טוב נאמר בו בריאה⁵³), וכיון שרק לאחר בריאת המחלוקת וגיהנם (ביום ב') ישנה

(46) פ"כ. — ושם: "בין השמשות של שבת הי' אדם יושב ומהרהר בלבו ואומר אוי לי שמא יבוא הנחש שהטעה אותי בערב שבת .. נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו ולשמור עליו .. שמח בלבו .. ופשט ידיו לאור האש בירך בורא מאורי האש .. ברוך המבדיל בין קודש לחול .. בא' בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיע המים עד צוארו ונתענה .. (אמר) .. רבון כל העולמים העבר נא חטאתי וכו'".

(47) אולי הטעם שלא נזכר יום ב' (ונמנה יום השבת) הוא מפני שבו נבראת מחלוקת וי"א גיהנם, כדלקמן בפנים.

(48) שרק במוצאי שבת "נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו", משא"כ בלייל שבת לא הי' צורך בעמוד של אש, כיון שכל יום השבת (גם בלילו) שימשה האורה (ראה גם פי' הרד"ל).
(49) שביום שנברא, יום ו' — "שקעה עליו חמה .. עולם חשון" (וראה במפרשי הע"י, שנדחקו לפרש "שקעה עליו חמה של יום השבת" — היפך פשטות הלשון "יום שנברא בו" (יום ו'), דליכא למימר שקעה עליו חמה של יום ו', דהא אמרינן במדרש (ב"ר פי"א, ב. פי"ב, ו) שהגינה עליו השבת ושימשה האורה ל"ו שעות).

(50) אולי כוונת רבינו בהציון למנחות הוא [לא להלשון "אוריין תליתאי" שהוא בשבת פח, א, אלא לכללות הענין דהתחלת הש"ס בסדר זרעים שהוא כנגד יום ג'] להמאמר "יבוא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים, יבוא טוב זה משה .. ויקבל טוב זו תורה .. מטוב זה הקב"ה .. לטובים אלו ישראל" (מנחות נג, ב), שעפ"ז ניתוסף בביאור השייכות דהתחלת הש"ס ליום ג' — שהוכפל בו כי טוב.

(51) שם, ז.

(52) ב"ר פ"ד, ו.

(53) תיבה זו אינה ברורה כ"כ בהכתי"ק.

אפשרות לענין של חטא, לכן, התחלת תושבע"פ — שניתוספה רק לאחר החטא — היא בסדר זרעים, כנגד יום ג'.

תושב"כ — ברמז ובקיצור נמרץ, ותושבע"פ — באה לפרש, שלכן נמשלו תושב"כ ותושבע"פ לאב ואם, "מוסר אביך ותורת אמך"⁵⁴, כמו שבטיפת האב ישנו מקור על כל איברי הולד — וכידוע שאין אבר בלא עצם⁵⁵, ועצמות מן האב (כדאיתא בנדה⁵⁶) [לעיין מהא דיסוד הוא בשר בלא עצם], ודוגמתו בתושב"כ שיש בה המקור (ברמז ובקיצור) על כל הענינים שנתפרשו בתושבע"פ. אבל, למרות החילוק שביניהם, אין זה אלא תורה אחת.

ולרמז על זה (שתושב"כ ותושבע"פ הם תורה אחת) — הנה תושב"כ מסיימת בלמ"ד, כנ"ל⁵⁷, ותושבע"פ מתחלת במ"ם, אות תיכף לאח"ז, שבזה מודגשת השייכות שביניהם.

(54) ראה תו"א ויקהל פח, ג: "נודע שתושב"כ נק' מוסר אביך, בחי' אב הוא בחי' דכורא המשפיע, ותושבע"פ נק' תורת אמך, בחי' נוקבא ומקבל מתושב"כ, רק דשם נגדל ההשפעה כו".

(55) ראה רמב"ם הל' טומאת מת פ"ב ה"ג.

(56) לא, א.

(57) ע' 29. — ואולי כוונת רבינו לכל הנאמר לפנינו, גם להאמור שהסיום דתושבע"פ והתחלת תושב"כ הם כללות כל האותיות.

נחמו. ש"ת וישי.

נחמו נחמו גוי'. באיכ"ר: חטאה לקתה נחמה בכפלים. לכאורה איך אפשר חטא בכפלים, ולמה הי' לקתה בכ. ומהו השכר דנחמה בכ. ואיך תלוי זב"ז [להעיר מתער"ב יב' נחמו רס"ט עת"ר].

אך הנה האדם שלוחו של הק' בעולם. וכדין שליח א"ל לתקוני שדרתיך ולא לעותי'. וכדי שיהי' ענין הבחירה ניתנה האפשרות לזה ג"כ. חטא ל' חסרון ול' חטא. והעדר קיום תומ"צ, העדר התיקון זהו חטא. אבל אם נוסף ע"ז גם קלקל ר"ל, לא לבד שלא העלה העולם אלא שעוד הורידו, ה"ז חטא בכפלים.

והנה עונשי התורה תכליתם חסד, לנקות לכלוך החטא, שיהי' מרוצה כמקדם, כיון שלקה אחיך הוא, וכה"ג. וזהו לקתה סתם. אבל בעונשים המונעים מקיום תומ"צ, מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה ר"ל, או דקדוקי עניות שמעבירין ע"ד קונו, שהאלקות לא לבד שמייסר על החטא, אלא שעוד מסייע בעשית עברה אחרת, ה"ז לקתה בכפלים.

והנה למה היתה כזאת — ענין שיחזק ידי עוברי עברה — אלא שהוא ע"ד הנסיונות, למע' מטו"ד ושכל האדם. וע"ד נסיון העקדה, שבתחלה נאמר לאברהם והקימותי בריתי גוי' לזרעו אחריו, ואח"כ והעלהו לי לעולה גוי'. וע"י הנסיונות זוכים ג"כ לשכר שלא במדה. כי בעצם השכר צ"ל גבולי, מדה כנגד מדת מעשה בנ"א, וגם אם יהי' הרבה ביותר — ש"י עולמות — אבל עכ"פ צ"ל במדה. והנה במד"א אם הי' סדר העולם נשמר וכנ"ל לתקוני שדרתיך כו'. אבל כיון שחטאה בכפלים, היינו שלא לבד שהי' העדר קיום השליחות, אלא שמדעת עצמו עושה פעולות לקלקל גם מה שמתוקן, צריך עצה ממה שלמע' מסדר ההשתל' — נחמה בכפלים, שכר בלי גבולי, אלא כדי לבוא לזה, צ"ל ענין הנסיונות, למע' מטו"ד והגבלות בנ"א, שכשעומד בזה ומבין שאין זה אלא שאביו מתדמה כו' כדי לעורר כוחות הנעלמים של הבן, אזי זוכה לנחמה בכפ.. וזהו פי' מארו"ל שכיון שחטאה בכ. במילא לקתה בכ. כדי שיבוא עי"ז לנחמה בכפלים, שהוא עדן שלמע' מש"י עולמות.

שבת נחמו. ה'ש"ת וישי.

נחמו נחמו גו'. ודרשו רז"ל באיכה רבה²: חטאה לקתה נחמה בכפלים ("חטאו בכפלים, דכתיב³ חטא חטאה ירושלים, ולקו בכפלים, דכתיב⁴ כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתי, ומתנחמים בכפלים, דכתיב נחמו נחמו עמי").

וצריך להבין — דלכאורה איך אפשר חטא בכפלים, היינו, חטא א' שהוא בכפלים, ולא ב' חטאים. ולמה הי' לקתה בכפלים, דלכאורה איך יתכן שהעונש יהי' כפלים מן החטא. ומהו השכר דנחמה בכפלים. ואיך תלויים ג' ענינים הנ"ל זה בזה [להעיר מהמשך תער"ב מאמר יב'. וד"ה נחמו רס"ט ועת"ר⁵].

אך הנה להבין זה יש להקדים:

האדם הוא שלוחו של הקב"ה בעולם. וכדין שליח — אומרים לו "לתקוני שדרתיך ולא לעותי"⁶, ולאידך, כדי שיהי' ענין הבחירה — ניתנה האפשרות לזה ("לעותי")⁷ ג"כ, שזהו"ע החטא.

והנה, בחטא ישנם ב' אופנים (כפלים): לשון חסרון⁸ (ולא חטא

(1) ישעי' מ, א.

(2) ספ"א.

(3) איכה א, ח.

(4) ישעי' מ, ב.

(5) בד"ה נחמו תער"ב (ח"א ע' עז): "וצ"ל מהו הכפילות דנחמו נחמו .. ובמד"ר איתא לקתה בכפליים ונחמה בכפליים, ואינו מובן מהו ענין לקתה בכפליים, איך שייך שיהי' ח"ו העונש בכפליים על החטא, דבשלמא הנחמה בכפליים הוא מפני שמדה טובה מרובה כו', אבל מה שייך לקתה בכפליים כו', ומפני שלקתה בכפליים לכך ניחמה בכפליים צ"ל מהו ענין הכפל כו". ומבאר (שם ע' פה), ש"לקתה בכפליים היינו סילוק האור פנימי והאור מקיף כו', וע"כ בהנחמה אמר ב"פ נחמו .. המשכת האור פנימי .. (ו)גילוי האור מקיף שיאיר בפנימיות ממש". ובד"ה נחמו תרס"ט (סה"מ תרס"ט ע' רכה"ו), שב' הנחמות הם מבחי' אמי ("כאיש אשר אמו תנחמו"), ומבחי' בת שתעלה למעלה מבחי' אמי ("אנכי אנחמכם").

ובד"ה נחמו עת"ר (סה"מ עת"ר ע' רכ"לא), שענין הכפל שייך לגאולה, וענינה יחוד טוב וממלא. וב' הנחמות הם על בית ראשון ובית שני, שלא מספיק הגילוי דבית ראשון בלבד — אף שהוא נעלה יותר מבית שני, ויש בכלל מאתיים מנה — אלא צ"ל גם הנחמה על בית שני, היינו, העל' שלאחרי וע"י הירידה היותר גדולה כו', עיי"ש בארוכה.

וראה גם סה"ש תש"נ ח"ב ע' 606 ואילך.

(6) קידושין מב, ב. וש"נ.

(7) ראה מלכים"א א, כא ובפרש"י. לקו"ת מטות פב, א. ובכ"מ.

ועון כפשוטו), ולשון חטא (כפשוטו). ובנדו"ד: העדר קיום תומ"צ, העדר התיקון, זהו חטא (ע"ד אופן הא' שהו"ע של חסרון בלבד, אף שחסרון זה — חסרון דקיום התומ"צ — הוא חטא כפשוטו); אבל אם נוסף על זה (שלא קיים תומ"צ) גם קלקל רחמנא ליצלן, היינו, שלא זו בלבד שלא העלה העולם (ע"י קיום התומ"צ) אלא שעוד הורידו — הרי זה חטא בכפלים.

והנה, עונשי התורה (אינם לשם עונש בלבד, אלא) תכליתם הוא חסד⁸ — לנקות לכלוך החטא, שיהי' מרוצה כמקדם, כמארוז"ל⁹ כיון שלקה אחיך הוא, וכה"ג. וזהו לקתה סתם; אבל בעונשים המונעים מקיום תומ"צ, ולדוגמא: המטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה¹⁰ רחמנא ליצלן, או דקדוקי עניות שמעבירין את האדם על דעת קונוי¹¹, היינו, שהאלקות לא זו בלבד שמייסר על החטא, אלא שעוד מסייע בעשית עבירה אחרת — הרי זה לקתה בכפלים.

והנה, למה היתה כזאת — עונש המונע מקיום התומ"צ שהוא ענין שיחזק ידי עוברי עברה¹² — אלא שהוא ע"ד הנסיונות, כדלקמן.

ובהקדים — שהנסיונות הם למעלה מטעם ודעת ושכל האדם, וע"ד נסיון העקדה, שבתחלה נאמר לאברהם והקימותי בריתי גו' לזרעו אחריו¹³, ואח"כ נאמר לו והעלהו לי לעולה גו'¹⁴ — היפך השכל, היינו, שזהו"ע שלמעלה מטו"ד ושכל האדם. ולכן, ע"י הנסיונות זוכים ג"כ לשכר שלא במדה, כי, בעצם, השכר צריך להיות גבולי, מדה כנגד מדת מעשה בני"אדם שהוא במדידה והגבלה. וגם אם יהי' השכר הרבה ביותר — ש"י עולמות¹⁵ — אבל עכ"פ צ"ל במדה. ודוקא ע"י הנסיונות שהם למעלה מטו"ד ושכל האדם, זוכים לשכר שלא במדה.

(8) ראה לקו"ש חכ"ב ס"ע 71 ואילך, ובהנסמן שם.

(9) מכות כג, סע"א (במשנה).

(10) יומא לט, רע"א.

(11) עירובין מא, ב.

(12) ולהעיר, שזהו היפך הדין ש"אין מחזיקין ידי עוברי עבירה" (גיטין סא, א (במשנה).

וראה ע"ז נה, סע"ב).

(13) לך לך יז, יט.

(14) וירא כב, ב.

(15) כמארוז"ל (סוף עוקצין) "עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ג' מאות ועשרה (ש"י

עולמות, שנאמר (משלי ח, כא) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא" (וראה לקמן הערה 17).

ועד"ז י"ל בנדו"ד, שהעונש המונע קיום התומ"צ הוא ע"ד ענין הנסיונות, שהכוונה בזה היא שע"י העמידה בהנסיון יהי' שכר בלי גבול:

דהנה, במה דברים אמורים שהשכר הוא במדה — אם הי' סדר העולם נשמר ע"י עבודת האדם בתור שלוחו של הקב"ה, וכנ"ל לתקוני שדרתיך כו',

אבל, כיון שחטאה בכפלים, היינו שלא זו בלבד שהי' העדר קיום השליחות, אלא עוד זאת שמדעת עצמו עושה פעולות לקלקל גם מה שמתוקן, הנה כדי לתקן זה צריך עצה ממה שלמעלה מסדר ההשתלשלות — שזהו"ע נחמה בכפלים, שכר בלי גבולי,

אלא, שכדי לבוא לזה, צריך להיות ענין הנסיונות שהוא למעלה מטו"ד והגבלות בנ"א — עונש המונע מקיום התומ"צ, שאין לו מקום בשכל, שזהו"ע ד"לקתה בכפלים" — שכשעומד (האדם) בזה (בהנסיון), ומבין שאין זה אלא שאביו מתדמה כו', היינו, שהקב"ה מתדמה כאילו רוצה למנעו מקיום התומ"צ, אבל האמת היא שהכוונה בזה אינה אלא כדי לעורר כוחות הנעלמים של הבן¹⁶ שגם במצב כזה יבקשנו ויחפשנו כו' — אזי זוכה לנחמה בכפלים.

וזוהו פירוש מארז"ל הנ"ל — שכיון שחטאה בכפלים, במילא לקתה בכפלים, כדי שיבוא עי"ז לנחמה בכפלים, שהוא בחי' עדן (בלי גבול) שלמעלה מש"י עולמות¹⁷.

16) ראה לקו"ת פ' ראה יט, ג: "כמו האב המסתיר את עצמו מבנו בכדי שהבן ירוף אחריו ויתגלה חכמת הבן ודעתו החזקה שיבין שההסתר אינו אמיתי אלא רק בכדי שיבקשנו בחפש מחופש כו'".

17) להעיר מאיכ"ר שם — לפני הפיסקא ד"מתנחמים בכפלים" — "מתנחמין ביש, דכתיב להנחיל אוהבי יש". ויומתק ע"פ המבואר בפנים שנחמה בכפלים היא למעלה מהשכר דש"י עולמות, שזהו"ע ד"מתנחמין ביש".